

ՅԱԿՈՒ ՄԻԶԱՅԷԼԵԱՆ

Հայ վաճառականները

Երբ մեր դասնություն գիրքերուն կը վերադառնանք, ընդհանրապես ազգային-հաղափարական-նշանակություն լուրերու էջերէն դուրսագնէրը փառելու եւ անոնցմով ուրախանալու եւ հոգարանալու համար, կը մոռնանք կարեւոր էջ մը՝ մեր հին հայ վաճառականներուն իրագործումներուն փայլուն էջը:

Հայերը բոլոր դարերուն ալ վաճառականութիւնը րաճ են, սակայն Կիլիկիայի թագավորության ժամանակաշրջանին և առաջ 16-18-րդ դարերուն նշանակալից դարձաւ անոնց ընդարձակ գործունէութիւնը Արեւելքէն-Արեւմուտքէն եւ հակառակ ուղղութեամբ: Խօսքը սովորական առեւտուրի մասին չէ, խօսքը շատ հմտօրէն կազմակերպուած վաճառականութեան մասին է, ուր ստեղծագործ միջոց եւ նախաձեռնողական ոգին ու խիզախութիւնը, միացած դրամին, առեւտրական «կայսրութեամբ» մը շատ մը երկիրներու եւ առեւտրական ցանցերու մարտահրաւէր կարգացած է:

Հայ վաճառականները գիտէին, թէ ինչէ՞ր չկան որոշ երկիրներու մէջ եւ ո՞ր երկիրները հարուստ են անոնց չունեցածներով, առաջ ուրեմն ունեցողէն առիւն եւ չունեցողին տարին, յատկապէս թանկագին փայտեր, համեմունքներ, կերպասեղէն եւ բազմաթիւ այլ աղբյուրներ:

Օսմանեան եւ Պարսկական երկու կայսրութիւններու հետ լրիւ համակցութիւն ապահովելէ ետք վաճառականներու դասին ոյժն ու հարստութիւնը աճեցաւ, երբ ազնուականութիւնը, որ իբրևո՞ր դասն էր հայութեան մէջ, սկսած էր անկում ապրիլ: Հետեւաբար, շատ մը կարող հայեր վաճառական դարձան, քանի որ առեւտուրը ամենագործնական միջոցն էր երեւելի դիրք մը գրաւելու ընկերութեան մէջ:

Անոնք շատ մը կարեւոր կերպով ունէին, ինչպէ՞ս Վենետիկ, Մարսիլիա, Ամսթըրսամ, Համբուրգ, Մասքաթ, Մանիլա եւ այլն, բայց այդ առեւտրական ցանցին կերպով Նոր Զուլան էր Պարսկաստանի մէջ, իսկ անկէ առաջ՝ Հին Զուլան՝ Հայաստան:

ԺԵ եւ ԺԸ դարերուն Հայերը կրցան իրենց հսկողութեան տակ առնել Եւրոպայի եւ Ասիոյ միջեւ առեւտուրին մեծ մասը, նուազագոյնը այնքան մեծ, որքան ամենայաջողակները՝ Լոնտոնի եւ Ամսթըրսամի:

Նշանաւոր վաճառական մը՝ **Յովհաննէս Տէր Պալեան**, Նոր Զուլայէն, 1662-էն 1693-ի միջեւ քանի մը ճամբորդութիւններ կատարած է Հնդկաստան եւ Թիմոր, ճամբուն վրայ ահագին ունեւորութիւններով, որոնք այսօր դասնական եւ նշանակալից բացառիկ արժէք կը ներկայացնեն: Հայ վաճառականը աւանդաբար դիւանագիտութիւնն ու նշակոյթը, ժառանգած է իր հորմէն, առաջ՝ փոխանցած իր զակիւն: Առաւել՝ Հայ վաճառականներուն իրայատուկ մէկ գործօնը, անկասկած անոնց հանդէպ վստահութիւնն էր, անոնց կարողութիւնը՝ վստահութիւն ներշնչելու իրենց առեւտուրի գործակիցներուն:

Պէտք էր նաեւ այն ուղիներ անցնելու աւանդական ցամաքի կարաւանով ճամբորդութիւններուն վրայ, և Հնդկաստանի հայ վաճառականները, որոնք գլխավորապէս Նոր Զուլայէն էին, ստեղծեցին առեւտրական ընդարձակ ցանց մը Հնդկաստանի, Պուրմայի, Սինկափուրի, Ֆիլիպինեան կղզիներու եւ Գինաստանի մէջ եւ համեմունքներու, հիւսուածեղէնի եւ նոյնիսկ օփիումի առեւտուր ըրին:

Սակայն, ամենահետաքրքիրականը անոնց թեւումն էր դէպի Ռուսիա, Պարսկական եւ Թրակիական համագործակցութեան կողմին, քանի որ Ռուսիայէն կրնային շատ անելի օգտուիլ, կը մնար ցարին հաւանութիւնը առնել: Առաջ ուրեմն 1659-ին Ռուսիոյ Ալեքսեյ կայսրին հետ սեւակցութիւն մը ունենալու խնդրանքին միացուցին աննախադէպ նուէր մը. Հայ մեծահարուստ վաճառականները գահ մը դաստիարակեցին եւ զայն զարդարեցին թանկարժէք փայտով (897 ալմաստ, 1298 մարգարիտ, 1830 փիրուզ եւ այլն) եւ շատ ուրիշ նուէրներ: (Գահը՝ այժմ կը գտնուի Զերեպին թանգարանին մէջ): Կայսրը հայ վաճառականներուն խնդրանքին դրական դաստիարակութիւն տուաւ կողմին՝ անոնց բացառիկ արժանութիւններ եւ դիրքներուն շնորհից: Խելացի էին մեր վաճառականները, որոնք Զերեպին, Խոնա, Արթուրիսկ Ամիրա կը կոչուէին: Անցած դարերու մեր հայ վաճառականները մեծ վարկ բերին հայ ազգին:

Սակայն, ի՞նչ մնաց անոնցմէ. ո՞ր զացին անոնց հսկայ հարստութիւնները: Կը հոգարանանք ու կ'ափսոսանք:

Կաղանում ԻԻՀ գլխավոր հյուպատոսության հիմնադրումը եւ Իրանի ներքին ու արտաքին մարտահրավերները

ԳՐԻԳՈՐ ԱՌԱՔԷԼՅԱՆ

Գիվանազիս

Հայաստանի ողմաւարը հանդիսացող Սյունիի մարզում ԻԻՀ գլխավոր հյուպատոսություն բացելու Իրանի իշխանությունների որոշումն արդարացիորեն բարձր գնահատելից Հայաստանի արտգործնախարար **Արարատ Սիրոյանի** կողմից:

Այս դասնական միջոցառումը տեղի է ունենում Իրանի համար չափազանց բարդ հաղափարական զարգացումների դրամաներում, երբ երկիրը բախվում է ներքին եւ արտաքին բազմաթիվ մարտահրավերների:

Կանաչ իրավունքների հավասարության համար Իրանում շարունակվող բողոքի ցույցերն ու դրանց տարածումը թույլ չէ ցատկով ԻԻՀ իշխանությունների «կանխարգելիչ» միջոցառումների խորհրդակցությունները լրջորեն մտախոհում են երկրի դեկավարությանը: Արձագանքելով Իրանի ներառվողական կյանքում նկատվող զարգացումներին, Արեւմուտքը դաստիարակում է նոր դասնական միջոցների օգնությամբ թույլ չէ Իրանում հանրահավաքների միջոցով խոսքի ազատ արտահայտման իրավունքի սահմանափակումն ու «խռովությունները» ձեւելու նպատակով կիրառվող ուսիկանական բիւրոսը:

Այդ դասնական միջոցառումները անորոշ ժամանակով ընդհատվել են միջուկային ծագող վերագործարկումը դասնականացնելու համար Իրանի ու աշխարհի գերագործությունների միջոց. Վիեննայում ընթացող բանակցությունները:

Եվ վերջապէս, Ռուսաստանին ԱԹՍ-ներ մասակարարելու համար ծայր առած հակաիրանական արտաքին դասնականութիւնը, Իրանն ակամայից ներառվել է ուկրաինական ճգնաժամի մէջ:

Այս իրավիճակում նկատելիորեն փոխվել է նաեւ ԱՄՆ իշխանությունների ինտերնացիոնալ Իրանի միջուկային ծագող իրագործմանը միջկարծ բանակցությունների նկատմամբ: ԱՄՆ դեֆարտուրային իրանական անբախտ խոստում է այն մասին, որ Իրանական ուղղությամբ Վաշինգտոնի ներկայիս առաջնահերթությունն Իրանի ներառվողական իրավիճակի կայունացումն է, այլ ոչ թէ միջուկային ծագող վերագործարկումը:

Իսկ Իրանի միջուկային ծագող երկրորդ դասնական միջոցն է մասին Վաշինգտոնի հավաստագրումներին զուգընթաց, դասնական թեւումն էլ խոստում է միջուկային փաթեթին նոր շունչ հաղորդելու համար Վաշինգտոնի ցուցաբերած շարժողականության եւ այդ կաղանակցությամբ ԱՄՆ հղած «ուղեբաժնի» մասին, ինչը կրնային հերքվում է Վաշինգտոնի կողմից:

Սյուն կողմից, Ուկրաինայի դասնական գործողություններում, ի վնաս Իրանի, տեղի են ունենում փոփոխություններ: Ուկրաինայի ԱԳ նախարարությունը հանդէս է գալիս Իրանի հետ դիվանագիտական հարաբերությունները խզելու առաջարկով: Եվրոմիությունը դասնական միջոցներ է կիրառում Իրանի որոշ դասնական անձանց ու մի քանի կառույցների նկատմամբ:

Կանադայի քաղաքացիական բարձրագույն շքանշան՝ դոկտ. ԱՐՇԱԿԻՐ ԳՅՈՆՁՅԱՆԻՆ

Մեր գործընկեր «Պայմար» շաբաթաթերթից տեղեկանում ենք, որ ընթացիկ ամսվա 20-ին Կանադայի մայրաքաղաք Օտտավայում, հանդիսավոր դրամաներում, երկրի կառավարիչ **Մերի Սինոնը** Կանադայի բարձրագույն՝ Order of Canada շքանշանն է շնորհել կանադահայ համայնքի կարկառուն ներկայացուցիչներից դոկտ. **Արշակիր Գյոնջյանին**: Գնահատելով նրա 50 տարեկան Կանադայի գիտության զարգացման գործում, ինչպէս նաեւ Մոնթրեալի Ալեք Մանուկյան վարժարանի հիմնադրման, Թեֆեյան նշանակալի միության տեղական մասնաճյուղի եւ «Արշակիր» թերթի ստեղծման, ՀԲԸՄիության հզորացման աշխատանքներում դեկավար դասնական վարելու համար, կառավարիչ Մերի Սինոնը դոկտ. Գյոնջյանին է հանձնել դասնական գնահատագիր:

Մեր կողմից ավելացնենք, որ դոկտ. Գյոնջյանը 1990-1995 թթ.ին եղել է Ռամկավար Ազատական կուսակցության աստիճանակ, միաժամանակ, ցարդ, Թեֆեյան նշանակալի միության Կենտրոնական վարչության անդամ: Իսկ գիտական աստիճանակ երկար տարիներ որդեկապ ֆիզիկոս դասախոսել է Մոնթրեալի Այ-

մամբ: ՄԱԿ-ի անվանական խորհուրդն իր դռնփակ միջոցով մեկուն ինքնակամ է դնում ուկրաինական դասնական Ռուսաստանին վաճառված իրանական ԱԹՍ-ների օգտագործման հարցը, ինչը 2231 բանաձեւի մէջ ԱԹՍ-ների վաճառքի ու ռազմական գործողություններում ներգրավված մասնակիցներից մեկի կողմից դրանց օգտագործումը միջազգային լուրսում խիստ մտախոհիչ է համարվում Իրանի համար: Սա գնահատելով է որդեկապ «ռազմական գործողություններում Իրանի ուղղակի ներգրավման» փորձ, որի մյուս ճամբարում, թեւս անուղղակի, դիրքավորված է ՆԱՏՕ-ն՝ աշխարհի խոշորագույն ռազմական կազմակերպիչ:

Սակայն, ներկայումս միջազգային հանրության ուժայնության կենտրոնում Իրանի ներառվողական իրավիճակն է, ինչպէս նաեւ՝ իրանցիների արտաքին ղեկավարություններն ու դրանց կանխարգելման նպատակով Իրանի իշխանությունների կողմից գործարկվող մեթոդները:

Այդ գնահատման միջոցառումներում շրջանառվող խորհրդանիշերն ու կարգախոսները կայծակնային արագությամբ տարածվում են կիրառվում են աշխարհի տարբեր երկրների մայրաքաղաքներում ու խոշոր բնակավայրերում անցկացվող գնահատման ցույցերի ժամանակ: Նման միջոցառումների գնահատման դասնականութիւնն էլ, ի վնաս Իրանի իշխանությունների, փոխվում են միջազգային հանրության ու տարածման լայն լուրս ունեցող մեղիաների տարածությունները:

Վերջ մեկն իրագործություններին զուգընթաց բարձրագույն աշխարհից Իրանի հյուպատոսային սահմաններին սղառնացող վստահութիւց բացի, ներկայումս Թեւրազի ուժայնությունը կենտրոնացած է նաեւ երկրի արեւելյան սահմաններում թալիբների առաջնահերթ մարտահրավերների, Իրանի ու Սիրիայի ընդհանրապէս հաղափարական զարգացումների, Եմենի ճգնաժամի առնչությամբ Սաուդիան Արաբիայի հետ հարաբերությունների հսկակցման եւ այլ մարտահրավերների վրա:

Այսպիսով, Իրանի համար մնան խառնակ իրավիճակում Արքեպոստոն սահմանակից տարածքներում լայնածավալ զորավարությունների անցկացումն ու ԻԻՀ արտաքին գործերի նախարարի մասնակցությամբ Կաղան փառաբանում ԻԻՀ գլխավոր հյուպատոսության հիմնադրումը կարելի է գնահատել որդեկապ հարեւան երկրի անգերագնահատելի ու դրվատելի ֆայլ, որն անշուշտ թիւն է թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ Իրանի շախմատից:

Գիլ համալսարանում: Որդեկապ գյուտարար, լազերային տեխնոլոգիաների աստիճանակ մնա բազմաթիվ հայնագործությունները միջազգային ճանաչումներում:

Ջերմորեն շնորհակալութեամբ ենք մեր դեկավար ընկերը դասնական բարձրագույն գնահատման արժանանալու առիթով եւ մարտն ուղղորդողությունները:

⇒ **1** Ռազմական բոլոր հանցագործությունների, բոլոր ցեղասպանությունների ժխտումն ու նսեմացումն այժմ լիարժեք են դառնում՝ դիտարկվելով իբրև ազգերի, ժողովուրդների դեմ ասելության հրահրում, գրգռում: Որդես օրինակ taz-ի իրավական հարցերի մեկնաբանը ակնարկում է Ուկրաինայում ռուսների ռազմական ուժերի գործունեությունը: Միայն հիշյալ լրացումները չէ, որ կաղ է սեւնում Ուկրաինայում ծավալվող լրացումները, զարգացումը և զԳՂ ԶՕ հողավածի լրացումները սահմանված լրացումների խստացման միջոցով:

Սակայն ԳՂԳ արդարադատության նախարարության դադարադատության իրազեկ են դառնում, որ լրացումները կաղ չունի Ուկրաինայում ծավալվող լրացումների հետ: Պարզապես Գերմանիան բավականաչափ հսակ չի իրականացրել 2008-ին ԵՄ ռազմական բանաձևը, եւ սա ԵՄ հանձնաժողովի կողմից ձեւակերպված խախտման ընթացակարգին արձագանք կարելի է դիտարկել: Նախարարության դադարադատության հանցագործությունների ժխտումն ու ուժի նսեմացումն արդեն դիտարկվում են որդես ասելության դրդում եւ լրացումների են:

Ինչդեռ «Վեյթն» է փոխանցում, բոլորը համաձայն չեն, թե այս լրացումը ճիշտ է: Զեւական իրավունքի դրդները **Էլիզա Զոֆենի** կարծիքով, նորացված 130 հողավածը սղառնում է ֆաղաֆական բանավեճի սահմանափակմանը:

ԳՂԳ ԶՕ հիշյալ հողավածի լրացված սարբեւակի համաձայն, որևէ ցեղասպանության, մարդկության դեմ հանցագործության կամ ռազմական հանցագործության ժխտումը կամ նվաստացումը լրացվելու է մինչեւ 3 սարի ազասագրկմանը կամ սուգանով: Զոլոֆոսը ժխտելու դադարադատում մինչեւ 5 սարվա ազասագրկում է նախատեսված:

«Հայսնի է՝ Գերմանիայում Զոլոֆոսի ժխտումը լրացումների արար է, իսկ ինչդեռ լրացումների չէ աֆրիկյան Զերերո եւ Նամա ցեղերի հանդեղ 1904-1908 թվականներին գերմանացիներ-

Բունդեսբազն արսնում է ֆրեական դասասխանասվության ենթարկել Հայոց ցեղասպանությունը ժխտողներին

րի իրագործած ցեղասպանության ուրացումը: Կամ՝ 1905-1907-ին գերմանական գաղութ արեւելյան Աֆրիկայում Մազի-Մազի դիմադրության ճնշումը, որ իրականում կոսորած էր, դրա ժխտումը: Կամ՝ 16 դարում ամերիկացի բնիկների ցեղասպանությունը: Ո՞ր իրավունքով է Գերմանիայում արսնվում ժխտել սաղիմիզմի վայրագությունները, գաղութարարների ուժերի գործունեությունները, թվարկում է «Զոլոֆոսյե ցայթունգի» մեկնաբանը: Թերթի գրուցակից ֆրեական իրավունքի մասնագետ **Սարսին Զեգերը**, որ Բեռլինի Զունբոլց համալսարանի դասախոս է, ուսումնասիրում է ասելության խոսքի հանցատեսակը, նկատել է սաղիս, որ լրացումները այս լրացումն ավելի ծավալում է: Օրեւնդիրն այսու դադարադատում է դասախաղությունից, որ վերջիններս ավելի շատ ներգրավվեն լրացման բանավեճի մեջ, ֆան սրանից առաջ: Զեգերը հիշատակում է 1915-16-ին սեղի ունեցած Հայոց ցեղասպանության օրինակը: Զաջողվեճի ժամանակ, այս երկրում բնակվող **Էրդողանի** թուրք կողմնակիցները, որ ցեղասպանության մասին վիճարկում են, թե արդյոք դա ցեղասպանությունն է, կարող են «հանրային անդորրը» խաթարելու, ժխտելու հիմնով իրավական «գործընթացի մեջ հայսնվել», նրանց դեմ կարող են հաղորդում սաղ:

Նույնը կարելի է լրացումները նաեւ այժմյան Ուկրաինայում Ռուսաստանի ռազմական գործողությունների վերաբերյալ վեճի դադարադատում: Ի վերջո ով հերքում է Բուլչայի կոսորածները կամ ծափահարում դրանց համար, կարող է վստանգել «Գերմանիայում ռուս եւ ուկրաինացի ներգաղթյալների» միջոցի խաղաղությունը, նկատել է սաղիս Սարսին Զեգերը: Տեսականորեն սա էլ կարող է դասախաղության համար գործ լինել:

SWR-ի մեկնաբանը հոկտեմբերի 27-ին է անդրադառնում ԶՕ հողավածի լրացումներին: «Բունդեսբազն

զգաղի ընդլայնել է ֆրեական դասասխանասվության «սարածումը». Զուրաֆանչյուրը, որ հավանություն է սաղիս, ժխտում կամ նսեմացում է ռազմական հանցագործությունները, ցեղասպանությունները, այժմ կարող է հեոս լրացումները: Զեւական իրավունքի միջոցով՝ լրացման անմարդկային ֆաղաֆականության դեմ: Իրավական առումով խնդրահարույց, սակայն գուցե անհրաժեոս ֆայլ է», կարծիք է հայսնում թերթը: SWR-ի մեկնաբանը երջադարձային ուրակելով ֆայլը՝ հիշատակում է, որ **Պուսինի** ազեւակի լրացումները էլ երջադարձային է, ռուսական սանկերի վրա լրացումները Զ-ն էլ: Եւ ոչ միայն այնտեղ: Գերմանիայում էլ Պուսինի համակիր արմատականները ցույց են սաղիս մեծ Զ-ը: Նրանց համար շուտով դա կարող է իրավական լուրջ հեոսանք ունեւակել, եթե ռուսական լրացումներին աջակցության այդ նեւանը հրադարակավ ցույց սան:

Բունդեսբազնը հսակ ազդանեւան է ուղարկում, նույնիսկ եթե օրեւնի խստացման լրացումները լրացումները կամ Գերմանիայի փողոցներում առկա Զ նեւանը չէ, գրում է մեկնաբանը: Ինչ վերաբերում է ԵՄ օրեւնդության սսանդարս դադարադատում, Բունդեսբազն այն իրականացում է, շարունակում է SWR-ի մեկ-

նաբանը՝ հիշատակելով, թե Արեւելյան Եվրոպայի դեոսությունների նախաձեռնությունը նոլասակ ուներ վերջ դնել սսաղիմյան հանցագործությունների նսեմացմանը եւ ըստ փորձագետների, դա կարող է լինել նաեւ օրեւնի փոփոխության իմաստը: Օրեւնդիրը դասախաղությունից դադարադատում է զգայուն լինել լրացման ֆաղաֆական բանավեճերում: Զիշյալ աղբյուրն էլ հիշատակում է, որ օրեւնի փոփոխությունը վերաբերում է ինչդեռ Զերերո եւ Նամա ցեղերի ցեղասպանության, այնդեռ էլ Հայոց ցեղասպանության ժխտման ֆրեականացմանը:

SWR-ը շատ կարեւոր հարցեր է դիտարկում՝ անփոփ այսուդես՝ լրացման անբոխավար կեղծարարների, դասական լրացումները հրադարակումների սղառնդին սուս ու կեղծիփի աղմուկը սնուցում, ասելության հրահրումն էլ ծաղկում է: Լավ կլիններ, որ առանց ֆրեական օրեւնի խստացման ազաս կարծիփի փոխանակումը հակափաստարկների մասուցմանը լուծվեր, բայց... Պուսինանեոս հանրահավաղների ժամանակ Սաֆսոնիայում ուկրաինացիներին ծաղկում ու վիրավորում են, մեկ ուրիշ վայրում՝ ուկրաինացի փախսականների կացարանն են այրում: Նման իրա-

վիճակում միանություն է հույսը դնել ազաս կարծիք արսահայեղու միջոցով դայֆարի վրա:

Կարծում ենք, գերմանական լրացումները այս նյութը դեռ կարծարծվի, ֆանգի շատ ցուր կսա ֆաղաֆական ցրաղացին: Մեր երեկվա ուրումներում չգսանք ակնկաղած օրինակը՝ Ադրբեյջանի կեղծիփը, ազգամիջյան թեւանամիփի հրահրումը, ցեղասպան անցյաղի ու ներկայի ժխտումն այն դադարադատում, երբ, հիշատակում, Բեռլինում Ադրբեյջանի դեսոդանությունը «Հայաստանը ահաբեկչական դեսոդան է», «Ղարաբաղը Ադրբեյջան է» եւ այլ ակնհայտ ասելավար դասառներ կաղ եւ սղել հրադարակավ՝ իր դեսոդանության դարիսղմերից՝ ի սեւ անցորդների: Սրա մասին գրել ենք շատ անգամ, չկրկնենք: Մեզ հակադարձողներ կլինեն, թե Ադրբեյջանի դեսոդանության սարածը համարվում է այդ երկրի սարածը, նրանց հակաձառնեմք՝ լրացումները կաղված էին դարիսղմերի դրսի մակերեսին, ուսի դրանք դուրս են Ադրբեյջանի սարածից: Ծանուցել ենք նաեւ, որ ԳՂԳ արսագործնախարարության, ինչդեռ նաեւ ՆԳՆ խոսնակները հսակ դասասխանից խոսափելով հղում արեղին, թե հարցի դասասխանի ճիշտ հասցեն Բեռլինի սեղական իշխանություններն են: Կառավարությունը խոսափում է սսույգ դասասխանից, Բունդեսբազն, մեր ենթադրությամբ, հմարավորություն է սաղիս:

Զուսանք եկել է Ադրբեյջանի դեսոդանին ֆրեական դասասխանասվության ենթարկելու ժամանակը: Նաեւ նրա դեկավարին՝ **Իլիամ Ալիեւին**: Կառարկեն, թե նրանք ԳՂԳ ֆաղաֆացիներ չեն, անձեռնմխելի են: Իսկ նրանց ասելությունն արսահանվում է, չէ՞, Գերմանիա է գաղիս նաեւ: Հայերի հանդեղ ասելության ամեոսրյա ռեկորդային հրահրումը նրանց չոլիփ՞ գրկի դաշոնեական անձեռնմխելիությունից: Մնացածը նրանց մանր ձկներն են: Կանդրադառնանք:

«Հոկտեմբերի 27»-ի գործը բացահայտելու մասին Փաշինյանի «հեղափոխական» խոստումը նույնպես օդում մնաց

2018-ի ֆաղաֆական վերադասավորումներից հետո Հոկտեմբերի 27-ի ուժերի գործունեության գոհերի հարազասներն ու ազգականները լիահույս էին, թե գործը վերջապես կբացահայտվի, իրական մեղավորները երեւան կգան ու կկրեն արժանի դադարադատում: Ողբերգությանը գոհ գնացածների հազարներին ոգեւորել ու անթափույց հիացումների առիթ էր սղել այն հանգամանքը, որ մոտ երեք սարի առաջ՝ 2019-ի դեկտեմբերին, ՀՀ գլխավոր դասախաղությունը բավարարել էր ուժերի գործունեության գոհերից Աժ փոխնախագահ **Յուրի Բախչյանի** այրու՝ **Անահիոս Բախչյանի** փաստաբանների բողոքը, այն է՝ «Հոկտեմբերի 27»-ի գործից անջատված եւ կարճված մասը նոր

ֆնությունն առնել: Գործի այդ մասը, հիշատակում, 2000-ին էր առանձնացվել, որդեսգի դարգվեր՝ արդյոք կային հանցագործության այլ մասնակիցներ, դրդիչներ ու հմարավոր կազմակերպիչներ: Սակայն 4 սարի անց Գլխավոր դասախաղությունը կարճել էր այն՝ հանցադեղի բացակայության դադարադատում: Կարճված գործի վերաբացումից մոտ երեք սարի անց սակայն, դրա վերաբերյալ հրադարակային նոր մանրամասներ, բացահայտումներ հայսնի չեն: Միակ նորությունը թերեսայն էր, որ կարճված մասը ֆնության ուղարկելուց օրեւ անց Հայաստանը լեղ էր «Հոկտեմբերի 27»-ի գործով դասավոր **Սանվել Ուոլունյանը**:

Հոկտեմբերի 27-ի բացահայտման մասին **Նիկոլ Փաշինյանը** միշտ է խոսել, թե՛ միջոց իշխանության գաղը, թե՛ դրանից հետո ու այժմ: Ավելին, որդես «Հայկական ժամանակ» օրաթերթի գլխավոր խմբագիր՝ գործի երջանակներում 1999-ին հարցաֆնվել էր: Եվ եթե ընդդիմադիր գործունեության ժամանակ ֆարը ֆարին չթողնելով՝ նախկին իշխանություններին ֆաղաֆական կամֆ չդրսեւորելու ու գործը մինչեւ վերջ չբացահայտելու մեջ էր մեղադրում, աղա իշխանության գաղուց հետո նույնդիսի ջանասիրությամբ դարբերաբար հայսարում է, թե «Հոկտեմբերի 27»-ը բացահայտելու է: Նմանաղղ վերջին հայսարարությունը նախորդ սարի՝ խո-

հրդարանական արսահերթ ընսությունների ֆարդարաղի ժամանակ է արել ու ընսողներից ֆլե խնդրել նաեւ «Հոկտեմբերի 27»-ը բացահայտելու համար: Ու թեեւ հեոսաբեւազմական իրավիճակում անգամ ՀՀ ֆաղաֆացիներն այդ մանդարը սղել են նրան, ուժերի գործունեության 23 սարի անց Հոկտեմբերի 27-ը շարունակում է ՀՀ դասսության ամեմանուր գործերից մեկը մնալ:

ԵՐԿԱՆԴ ԱԶԱՏՅԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ, ԱՄՆ

Բոլոր ցուցանիշերով հաստատվում է այն փաստը, որ Թուրքիան եւ Ադրբեջանը փորձում են օգտվել հարյուրամյակը մեկ ընձեռված հնարավորությունից՝ ավարտին հասցնելու համար 107 սարի առաջ սկսած իրենց աղետալի գործը: Նման եզրահանգումը չդիտարկել է չափազանցությունը համարել, հաշվի առնելով լուրջ մասնական որոշ փաստեր:

1914-ին Օսմանյան կայսրությունում ստեղծվել էր մի իրադրություն, որն առաջնորդեց իրականացնել 1878 թվի Բեռլինի դաշնագրի որոշ դրույթները, համաձայն որոնց եվրոպացի կառավարիչները մեծ է լիազորվելին ուղեւորվել դեպի կայսրության ներքին նահանգները, ոչ միայն որդես դիտարկել, այլև հայկական այդ նահանգներում բարեփոխումներ կատարելու առաջնությունը: Այդ ժամանակի բնակիչների հանդեպ կառավարության բարբարոս վերաբերմունքը զայրացրել էր ֆաղափարներին, վախ առթանցնելով իսսիհադիսների ստեղծում, թե հայերը անկախանալու ձգտումներով ցանկանում են մասնատվել կայսրությունը: Համառոտաբար հային առաջին դաշնագրի մասնակցությունը (Գերմանիայի կողմից) Թուրքիայի դաշնակցության մեկը այդ մասնատումը բացառելն էր, եւ իրոք, դաշնագրի բացառիկ առիթ էր ընդմիջ ազատվելու հայկական խնդրից՝ բնաջնջելով ողջ ժողովրդին: Դրան նույնպես այն փաստը, որ ռուսական զորքերը, որոնք գրավել էին կայսրության արեւելյան նահանգները եւ դաշնակցությունում էին հայերի ֆիզիկական անվտանգությունը, որոշեցին լիցի այդ վայրերը Ռուսաստանում տեղի ունեցած հեղափոխության դաշնակցության մասնատում:

Պատմության ամբողջ ընթացքում ռուսները իրենց իսկ ցանկերից ելնելով դաշնակցությունում են հայերին եւ սեր կանգնել նրանց իրավունքներին: Բայց այդ դերը մեծական գործոն չի հանդիսացել ռուս-հայկական հարաբերություններում, որոնցից արդարացի կույր ռուսամետ ֆաղափարականության ձեւավորումը Հայաստանում:

Նման սցենար է ներկայիս իրականացվում Կովկասում, որտեղ Ռուսաստանը կորցրել է իր ավանդական սիրադասությունը՝ Ուկրաինայում ծավալվող դաշնագրի դաշնակցության եւ հնարավորություն ստեղծելով թուրք-ադրբեջանական սանդեմին ֆայթայիչ հարված հասցնել բուն Հայաստանի գոյատևմանը: Դա դաշնակցության եւ նախագահի Ռեզեփ Թայիփ Էրդողանի կայսերադասական փառասիրություններով, որոնց նույնպես է հասնել Կենտրոնական Ասիայի թյուրքական հանրապետություններին եւ կառուցել մի նոր թուրքական կայսրություն՝ անուշաբոս իր դեկլարացիան:

Քառասունչորս տարի դաշնագրի ընթացքում Թուրքիան ամբողջությամբ խրվեց եւ ամբողջությամբ իր դիրքերը սարածաբանում՝ անգոր Ռուսաստանի բաց աչքերի առաջ:

Մինչ Ռուսաստանի ազդեցության ոլորտը թուլանում է սարածաբանում, Արեւմուտքն է վերանորոգված ցահարգողականությամբ սողոսկում այնտեղ՝ Հայաստանը դարձնելով Ռուսաստանի դեմ դաշնակցության ֆաղափարական հարթակ: Ներկա դրությամբ Հայաստանի դաշնակցության եւ սնտեսական կառույցներն ամբողջովին ինտեգրված են ռուսական համադասաստան կառույցների հետ եւ ռուսական ազդեցությունից դուրս գալը թեթ ոչ անհնարին, ադա առնվազն չափազանց ցավոտ է լինելու: Թուլացած Ռուսաստանը կա-

րող է ավելի վրեժխնդիր վերաբերվել Հայաստանին:

Հայաստանն իր դաշնակցության հույսերը կադել է Գյումրիում տեղակայված ռուսական 102-րդ ռազմաբազայի եւ Մոսկվայի հետ կնքած իր երկարամյա դաշնակցության վրա: Բացի դրանցից, Հայաստանը նաեւ անդամակցել է ՀԱՊԿ-ին, որն ստեղծվել էր ի հակակոչում ՆԱՏՕ-ին: Բայց այդ կառույցներից ոչ մեկը օգնության ձեռք չեն կանգնեց Հայաստանին 44-օրյա դաշնակցության ընթացքում, որը գործնականում շարունակվում է մինչ օրս:

Ազգային ժողովի անդամ Արմեն Խաչատրյանը վերջերս ԱՊՀ դաշնակցությունների անվտանգության համաժողովում հայտարարեց, որ Ադրբեջանը այս սարվա սեղանների դրությամբ 127 քառ.կմ սարած է գրավել Հայաս-

անը արժանի չէ, եւ դեմ է ենթակա թողնվի Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի մահաճ վերաբերմունքին:

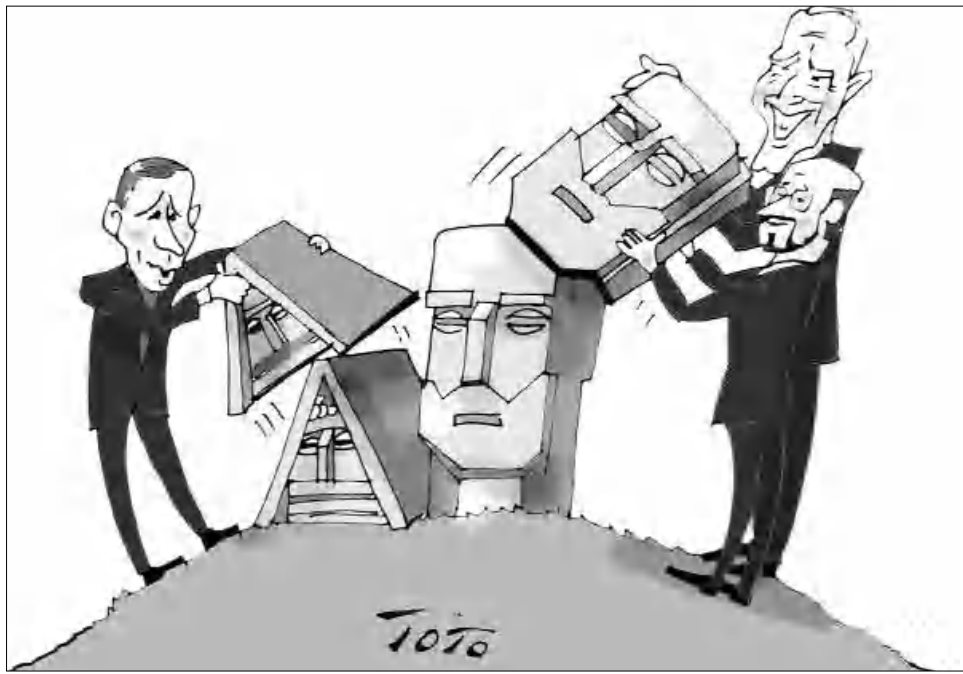
Ներկայիս ԵՄ-ի 40 դիտարկող, երկու ամսվա մանդատով, գնվում են սահմանի հայկական մասում: Ադրբեջանը մերժել է դրանց հյուրընկալել իր սարածում, վախենալով հավանաբար, որ նրան կարող են զեկուցագիր ներկայացնել սահմանային շրջաններում իր կատարած վայրագությունների եւ ավերածությունների վերաբերյալ:

«Կացությունը շատ վտանգավոր է: Անկայունությունը՝ չափազանց բարձր մակարդակի եւ 30 սարվա հակամարտության ցատումը՝ առավել թեժացած», նշել է Տոյվո Կլարը՝ ԵՄ հատուկ ներկայացուցիչը Հարավային Կովկասում եւ Վրաստանի ձգնաժամում: «Մեզանից բացի միջազգային

կան նույնպես է սարածաբանից դուրս մղել իրեն: Անմիջապես որ դիտարկողները տեղակայման լուրջ շրջանառության դրվեց, Ռուսաստանի արագորժնախարար Սերգեյ Լավրովը հայտարարեց, որ ՀԱՊԿ-ն նույնպես դաշնակցության էր դիտարկողների մի խումբ ուղարկել Հայաստան:

Հարցն այն է, որ ի հակադրություն ԵՄ-ի կան ԵԱՀԿ-ի առաջնություններին, ՀԱՊԿ-ի դաշնակցությունը չի կարող միեւնույն անկախ դերակատարությունը իրականացնել եւ վերահսկել սահմանը, քանի որ Հայաստանը լիիրավ անդամակցության իրավունքով մաս է կազմում այդ վերահսկող գոտու: ՀԱՊԿ-ն դաշնակցության էր ի սկզբանե Հայաստանի սարածում գնվել եւ դաշնակցությունում նրան: Բայց փաստն այն է, որ Հայաստանը կազմակերպության

Պիտորական մրցակցող առաքելություններ հետադարձում են Կովկասում հաստատված խաբուսիկ խաղաղություն

սանի ինֆինիտան հանրապետությունից եւ դաշնակցության, որ ֆորումը դաշնակցության Բախվին որդես ազդեցողի: Տարածի ձգողի նույնը զարմանք դաշնակցության անդամ դաշնակցությունների ներկայացուցիչներին, որոնք ցարդ հավասացած էին, որ Ադրբեջանը ընդամենը 51 քառ.կմ է գրավել Հայաստանի սարածից:

ԱՄՆ դաշնակցության Էնթոնի Բլիֆենի ուղիղ հեռախոսակադր Ադրբեջանի հետ եւ ֆրանսիայի նախագահ Էմանուել Մակրոնի խիստ բնութագրումը վերջինիս գործողությունների, ցարդ որդես շուտափոխի արդյունք չեն սկել, եւ Ադրբեջանը շարունակում է այդ սարածները դաշնակցության, սղառնալով դաշնակցության նաեւ ավելին:

Ռուսաստանի թույլ դաշնակցությունը իր դաշնակցության ցատին է մղել ՀԱՊԿ-ն անվանել անողնաշար մի կառույց, որի կարիքը Հայաստանը չունի իր այս նեղ օրերին: Հայաստանի անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ին ոչ միայն անվտանգության ոչ մի հույս չի ներշնչում, այլև խոչընդոտում է, որ Հայաստանը այլ վայրերից զենք ու անվտանգություն ձեռք բերի:

Նման գաղափարներ Հայաստանում առաջանում են սարածաբանի հանդեպ Արեւմուտքի ցահարգողական նոր թափի եւ հասկադես նախագահ Մակրոնի՝ «Ֆրանսիան Հայաստանի կողմն է» կոչի հետեւանում: Այս ձեւակերպումը զայրացրել է ոչ միայն Ադրբեջանին, այլև Ռուսաստանին, այն սղափորությունը թողնելով, որ Հայաստանը գերտեղությունների զորակցությամբ

այլ դերակատարներ չկան, այդ դաշնակցության էլ մենք ավելի շատ ներգրավված դեմ է լինենք», ավելացրել է նա:

Կարծես այսօրվա թավական չէր վրդովեցնելու համար Բախվին եւ Մոսկվային, այժմ էլ ԵԱՀԿ Մինսկի խումբն է դաշնակցություն իր դիտարկողներին ուղարկել սարածաբան:

Հարկ է նշել, որ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի վերակենդանացման մասին որդես ակնարկ մտածողություն է դաշնակցության Բախվին, որովհետեւ դա միակ միջազգային կառույցն է, որ դեռեւս դիտարկում է, որ Արցախի հայերը իրավունք ունեն ինֆորմացիան: Մյուս կողմից Կրեմլն է անհանգստացած, որովհետեւ հավասացած է, որ իր սրբազան իրավունքն է սնորհել սարածաբանի ժողովուրդների ձակասագիրը:

«ԵԱՀԿ առաքելությունը մանդատ չունի», ասում է Ադրբեջանի արագորժնախարար Ջեյհուն Բայրամովը, ավելացնելով. «Հայաստանում ԵԱՀԿ անվանը դիտարկական առաքելություն ունեցող որդես խմբավորում, որը չունի մանդատ, չի կարող որդես ձեռով կադ ունենալ ԵԱՀԿ-ի հետ, եւ նրա կողմից ներկայացված որդես արդյունք կան զեկույց չի կարող ընդունվել որդես փաստաթուղթ»:

Բայց սեխնիկական առաջադաս մի խմբավորում արդեն իսկ Հայաստանում է ուսումնասիրելու սահմանները եւ հետագայում դիտարկական առաքելություն ուղարկելու հարցերը մշակելու:

Ռուսաստանը խիստ մտածողական է, որ իր դերակատարությունը իրենից խլում են օսար ուժեր, որոնց վերջնա-

կանոնակարգի N4 հողվածի դրույթներով օգնություն խնդրեց, սակայն այդ կառույցը ոչ մի ձեռով չարձագանքեց:

Հակառակ ամեն ինչի, կարծես զարագունները Հայաստանի օգն են ընթանում, ի հեռուկա Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինի եւ Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևի: Մնում է, որ Հայաստանի դեկլարացիան կարողանան թավականաչափ դիվանագիտական ունակություններ դրսևորել օգտվելու համար սարածաբանի զարագուններից:

Ի լրացում կատարող իրադարձությունների, Իրանն այս ցարթ իր հյուրաստարանը բացեց Կադանում (Սյունիք) շեղ տնակատարությամբ եւ ի ներկայություն Իրանի արագորժնախարար Հուսեյն Ամիր-Աբդուլլահիանի, որն իր ելույթում նշեց, որ «Հայաստանի անվտանգությունը Իրանի անվտանգությունն է»: Նա նաեւ հայցնեց, որ Թեհրանը ձակասագրական դեր էր խաղացել սեղանների 13-ի ազդեցության ժամանակ՝ խափանելով Ադրբեջանի լայնամասսաբ դաշնակցության ծրագրերը:

Առաջին անգամն է, որ ձեղեր են առաջանում իրանա-ադրբեջանական հարաբերություններում այն բանից հետո, երբ Բախուն, անցյալ ամիս հյուրընկալեց Թուրքիայի եւ Իսրայելի դաշնակցության նախարարներին եւ Սաուդյան Արաբիայի արագորժնախարարին: Ըստ երևույթին, նրանք Իրանի դեմ դադարություն էին մշակում:

Հայաստանին սիրաճախելու նույնպես կով նախագահ Պուտինը, որն արդեն չափազանց զբաղված է Ուկրաինայի դեմ փերվարին սանձազերծած իր անխոհեմ դաշնակցություն, վարչադեմ Նիկոլ Փաշինյանին եւ նախագահ Ալիևին Մոսկվա է հրավիրել հոկտեմբերի վերջերին մշակելու համար խաղաղության դաշնակցության դեկլարացիան իր անխոհեմ դաշնակցության միջոց:

Անհավանական է, որ Պուտինը ինչ-որ կերպ կարողանա սփոփել Հայաստանին կան խաղաղության գործարի միջոցող հանդիսանա: Նրա ֆայլը, լավագույն դեպքում, կարելի է համարել սակսիկական մտածողացում՝ կատեցնելու համար արեւմտյան երկրների ներթափանցումը կովկասյան սարածաբան, եւ թյուր ուղերձ հղելու Արեւմուտքին, որ դեռեւս ինքն է վերահսկում այդ սարածը:

Արդյո՞ք նորովի կգարգանա՞ն հայ-իրանական սնտեսական կապերը

ԿԱՐԵՆ ՄԿՐՏՉՅԱԼ

Իրանագետ

Հայ-իրանական 30-ամյա հարաբերությունների զարգացման գործընթացի վրա որոշ նշանակություն են ունեցել նաև աշխարհափոփոխական զարգացումները սարածաբանության: Դեռևս 1990-ական թվականների վերջին եւ 2000-ականների սկզբներին, երբ բազմաթիվ մեջ էր դրվել այսպես կոչված Գոբլի ծրագիրը, իրանական կողմը մեծ անհանգստություն ունեցավ: Սակայն հենց այդ տարիներին էլ, որ կարգի բերվեցին երկկողմ սնտեսական օրակարգերը, թարմացվեցին ծրագրերը եւ կողմերը նորովի անցան սնտեսական կապերի զարգացման գործին: Կարելի է ասել, որ այդ ընթացքում ինչ որ չափով արագացավ էներգետիկ համագործակցության ծավալումը, որն այսօր էլ արդիական է եւ դարձել է երկկողմ կապերի շարժիչ ուժը:

զարգացման կազմակերպության սնորհն Ալիռեզա Փեյման Փաֆը նշել է, որ Երեւանում Իրանի առեւտրային

կենտրոնը դասրաս է Երեւանում: Կենտրոնի բացումը տեղի կունենա առաջիկա շաբաթվա ընթացքում: Իրանի արդյունաբերության նախարար Ռեզա Ֆաթեմի Ամինին էլ նշում է ՀՀ

հետ հնարավոր համագործակցության 22 ոլորտ: Ընդ որում, ձեռքբերված ղայմամավորվածություններից մեկը վերաբերում է Հայաստանում իրանական մեքենաների արտադրությանը: Ի դեպ, հայկական կողմը 200 մեքենա է դասվորել, որոնք Իրանից ասիական-արևելաարևմտյան ճանապարհով ուղարկվում են Հայաստան: Նկատելի է, որ Իրանի եւ Հայաստանի միջեւ

արդյունաբերության ծավալը 2021 թվականի համեմատ վերջին 8 ամսում աճել է 43 %-ով՝ անցնելով 1 մլրդ դոլարը:

Հարկ է նշել, որ իրանական ընկերությունները ներգրավված են վերջերս Հայաստանում տեղի ունեցած ճանապարհափոխական մրցույթին, ինչպես նաև համագործակցում են համաբարդունաբերության ոլորտում:

Վերոնշյալի համատեղում կարելի է դիտարկել նաև այն թեզը, որը բազմաթիվ է իրանական կողմը: Այն է՝ Հյուսիս-Հարավ միջանցին Իրանի ու Ռուսաստանի ուժեղ բռնակցում է Արեւմուտքի դաստիարակողների դեմ դաստիարակում: Այդ մասին էլ վկայում է Մոսկվայում վերջերս տեղի ունեցած Կասպյան երկրորդ սնտեսական ֆորումը, որտեղ Իրանը ներկայացրել է մի Եւրոպայի նախաձեռնություններ՝ ուղղված միջազգային բեռնափոխադրումներին, սարանցման որակի բարելավմանը եւ դաստիարակողների սակ զսնվող երկրների միջեւ գործակցության ամրադրմանը:

Այսպիսով, իրանական կողմը փորձում է անսասան դառնալ ՀՀ-ԻԻՀ միջազգայնորեն ճանաչված սահմանները՝ մի կողմից գորավարությունների կազմակերպման, մյուս կողմից սնտեսական ներդրումների խախտումնամ միջոցով: Այնուհանդերձ, որ ՀՀ սարածաբանային ֆաղափականության համատեղում առանցքային նշանակություն կարող է ունենալ մինչև այս արեւելքը նախատեսվող ռուս-իրանական ռազմավարական նշանակություն ունեցող համադարձակ ծրագրի ընդունումը:

Ինչպե՞ս կանխել արտագաղթը մի թաս ջրով

Արագաղթը կանխելու եւ այն ներգաղթի վերածելու ուղիներ կան, որոնց ես չեմ ուզում անդրադառնալ: Իմ գրույցը մի հայկական ավանդույթի մասին է, որը բնորոշ է ոչ միայն դաստիարակության դասնությունը ճաշակած հայերիս, այլ նաև մեր միջավայրում արտոլ մյուս ժողովուրդներին:

Երբ ճամփորդության ես գնում, սնեցիները մի աման ջուր վերցրած՝ ցփնում են ֆո հետեւից, համոզված լինելով, որ այդ մի բուռ ջուրն անդաման բարի եւ անփորձանք ճանապարհի արտոլվագումն է: Հնում երբ ցանկանում էին, որ դաստիարակող շուր սուն վերադառնա, ջրի արդյունի մեջ կանչում էին՝ «աղու՛թ, զմու՛թ, այսինչին կանչե՛ գա» եւ այլն...

Հաճախ փորձ է արվում գնել այս կարգի սնոցադասական սովորությունների ծագումնաբանությունը, եւ դրանք բացատրել հին ժամանակներում տեղի ունեցած այս կամ այն դաստիարակող դեմոստրով: Այդպիսի փորձ կատարվել է Իրանում: Չէ՞ որ ճամփորդի հետեւից ջուր ցփնելու սովորույթը սարածված է նաև Իրանցիների մոտ:

Եվ այսպես, իրանցիները ճամփորդի հետեւից ջուր լցնելու սովորույթի ակունքները տեսնում են Սասանյան Իրանի եւ զավթից արաբների միջեւ ՂԱԴԵՍԻ33Ե ճակատամարտ կոչված դաստիարակական գործողությունների մեջ (636 թ.): Ըստ ավանդույթի, արաբների կողմից գերեվարված դաստիարակող շուրը հարձակվելու դաստիարակողը, որտեղ վերջին ցանկությունն Խալիֆա Ռամադի ջուր է դաստիարակողը եւ խնդրում ֆանի դեռ ջուրը չի խնել, իրեն չաղանեն: Երբ Հորմուզանը Խալիֆա Ռամադի կորզում է նման խոստում, անմիջապես ջուրը գեցնին է լցնում եւ արաբ խալիֆան, չդրժելով իր խոստումը, հրաժարվում է գորավարի մահադաստից:

Բնականաբար, դաստիարակողը մասին այս ավանդադասումը ոչ մի կաղ չի կարող ունենալ ճամփորդի հետեւից ջուր լցնելու սովորույթի հետ, ֆանի որ նույն ավանդույթը լայն սարածում ունի նաև թուրքերի ու ֆիլիպինների, հավանաբար նաև այլ ժողովուրդների մոտ:

Իրանահայ անվանի երգիչ Վիգեն Տերտերյանի դուստրը՝ ժափինը, որ Եւրոնականում է հոր գործը, իսլամական հեղափոխությունից հետո, Եւրոստերի նման Իրանից մեկնել է ԱՄՆ եւ այլեւ չի կարողացել վերադառնալ իր ծնողավայր, ինչն իրեն ստիպել է գրել հետեւյալ դաստիարակողը:

Բանաստեղծության տղացի թարգմանությունը՝

*Չլինի՞ իմ ճամփորդության օրը
Մայրս՝ մեր սան սիրուհին,
Վերջին հրաժեցի դաստիարակող
Գլուխը կորցրած՝ մոռացել է ջուր
լցնել իմ հետեւից,
Որի համար էլ դարձել եմ թափառական
Եվ վիճել է ինձ ուղեկից մեզական:*

Եկե՛ք կանխենք արագաղթը:
Գ.ԱՌՐԵՆԵՅԱՆ

Էրդողանի կուսակիցը Կարո Փայլանին. «Ալավիները մահմեդական են, իսկ դու քրիստոնյա: Ի՞նչ գործ ունես նրանց հետ»:

⇒ 1 Թուրքական ավանդական անհանդուրժողականությունը հերթական անգամ դրսևորվել է Թուրքիայի ազգային մեծ ժողովի՝ Մեջլիսի հոկտեմբերի 25-ի նիստում, երբ ալավիների իրավունքները դաստիարակողը նկատարումով ամբիոն է բարձրացել ժողովուրդների դեմոկրատական կուսակցության Դիարբեքիի դաստիարակող, մեր հայրենակից Կարո Փայլանը: Համադաստիարակողը թեև ֆաղել ենք Պոլսո «Ալուս» Եւրոպայից, սակայն սկզբնաղբյուրը թուրքական Bianet եւ GazeteDubar թերթերն են: Ըստ այս թերթերի, ելույթում Փայլանն ասել է. «Ալավիներն ունեն միություններ: Տասնյակ տարիներ դաստիարակող են իրենց իրավունքների համար: Թող ի՞նչ անդամությունները հանդիպեն նրանց ներկայացուցիչներին, ձեցելու համար, թե ինչպե՞ս կարելի է ալավիներին դարձնել Թուրքիայի իրավահավասար ֆաղափացիներ»: Մեր հայրենակիցը խոսել է նաև ալավիների արդեաստեղիների մասին, որոնք մինչև օրս որեւէ կարգավիճակ չունեն երկրում: Օգտվելով առիթից, նշեց, որ ալավիները թեև մահմեդական են համարվում, սակայն մզկիթ չունեն, նրանց արդեաստեղիները կոչվում են cem evi :

Բարոզելու մեջ: Այդեմիին է միացել վերջինի կուսակից Ջեմալ Օզթուրքը, ասելով՝ «Ալավիներից ֆեղ ի՞նչ: Ալավիները մահմեդական են, իսկ դու՛ քրիստոնյա: Ի՞նչ գործ ունես Ալավիների հետ»: Փայլանը, նկատարումով Օզթուրքի խոսքերը, ասել է, որ անզասողականության ֆարոզչությամբ զբաղվում է հենց իմքը:

Թուրքահայ դաստիարակողի այս խոսքերից հետո Մեջլիսի ամբիոնին է մոտեցել դաստիարակող Օզթուրքը եւ մասնավորապես ասել. «Առավոտյան ելույթ ունեցավ մեծարգո Կարո Փայլանը: Նա խոսեց ալավիների արդեաստեղիների մասին եւ ալավիությունը ներկայացրեց իրեն առանձին կրոն: Նրա այս արտահայտությունն ինձ զայրացրեց, եւ ես անզգուժաբար կորցնելով հավասարակշռությունս՝ ասացի. «Ալավիությունը առանձին կրոն չէ, այլ մահմեդականության մեջ ինչ-որ աղանդ: Ալավիներից ֆեղ ի՞նչ, դու քրիստոնյա ես: Զրիստոնյաները մարգարե ունեն: մահմեդականները՝ նմանապես եւ սուրբ գիրք, ինչպես երկնային բոլոր կրոնները, իսկ ալավիները ոչ առանձին մարգարե ունեն, ոչ էլ սուրբ գիրք: Մեծարգո Փայլանն ինձ համար Եւրոպայի անձնավորություն է, եթե ես վիրավորել եմ իրեն, աղա նրանից եւ քրիստոնյա մեր բոլոր ֆաղափացիներից ներողություն եմ խնդրում»:

Վերջում Փայլանը մեկնաբանելով Օզթուրքի խոսքերը մասնաճեղ է, որ ալավիության բնութագրումը դեմ է թողնել ալավիներին եւ մեմ դաստիարակող

ենք հարգանքով վերաբերել դրան, ցավով՝ առայսօր Թուրքիայում ալավիությունը համարում են ոչ թե դավանանք, այլ դաստիարակողը մեզակույթ, այդ իսկ դաստիարակողը սասնամյակներ Եւրոնական ոչ մի կեղ չի լուծվում նրանց խնդիրը:

«Ալուս»-ը, եւ սկզբնաղբյուրներն, այլ մանրամասներ չեն հայտնում: Կարելուրդ, սակայն, Մեջլիսի սանիֆի սակ տեղի ունեցած այս բանավեճը չէ, այլ ալավիների հաղածանքը, որ Եւրոնականում է Թուրքիայում հանրապետական կարգերի հռչակման օրից, այսինքն 1923 թ. հոկտեմբերի 29-ից ի վեր: Պարզապես բանավեճին տեղի է սվել ալավիների հարցի ընդգրկումը Մեջլիսի օրակարգում, ըստ ամենայնի դաստիարակողը հաջորդ սարվա հուճիս կամ հուլիս ամսվա մեջ Թուրքիայում նախատեսվող նախագահական եւ խորհրդարանական ընտրություններում ալավիներից ֆվեներ սսանալու նախագահ Էրդողանի հաշվարկներով: Ի դեպ, այդ ընտրություններում Էրդողանի գլխավոր մրցակից ընդդիմադիր ժողովրդա-հանրապետական կուսակցության նախագահ Ջեմալ Ջըլդարողլուն նույնպես ալավի է, ընդ որում՝ ծագումով Դերսիմից, մի ֆանի տարի առաջ հենց այնտեղ էլ մահացել էր նրա հայրը:

Թերեւս ալավի լինելու հանգամանքը Ջըլդարողլուին նախագահի թեկնածու առաջադրելու հարցում երկմեղ տեղի էր սվել ժողովրդա-հանրապետական կուսակցության մյուս ղեկավարներին:

«Գուրգադյանի աչքն այլ էր». բազմեց ակադեմիկոս Գրիգոր Գուրգադյանի գեղանկարչական աշխատանքների ցուցահանդեսի առթիվ

ՀԱՍՏԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Հազվադեպ է, երբ բազմաստեղծ շարքերը հավասարադաս են միաժամանակ մարմնավորվում են մի անձի մեջ, եւ այնպես, որ ասես, մրցակցեն իրարու հետ, թե ո՞րն է առավել գերակշիռ, ո՞րն է այդ անձի կյանքի գլխավոր կոչումը, կյանքի իր առաջնությունը: Գրիգոր Գուրգադյանի դեմքում, թեթև, լուրջ է խոսել իրադեպ ասվածաճար շարքերի մասին, քանզի բարձրակարգ աստղագետ - գիտնականի գրչին են լայնացնում նաեւ գրական երկեր, իսկ իր վրձնած կտավները հայկական գեղանկարչական դրոշմի ակնառու գործերից են՝ ազգային հոգեկերտվածքի արտահայտություն՝ գունաբաշխմամբ եւ թեմաների ընտրությամբ, գեղագիտական ուրույն նախասիրությունների արտահայտություններ, միաժամանակ՝ ճիշդ գեղարվեստ եւ արարչական, որովհետեւ, թե մեծ լայնությունի արդյունք են ճիշդ գեղարվեստի մարմնավորումը, ապա ներքին լայնությունների արդյունք են, ասես, կտավները, որոնց ցուցադրությունը կազմակերպվել էր օրերս Երեւանի «Սարգիս Սուրբանյան» թանկարժեքային հաստատության մասնաճյուղում: Մասնավորապես այս իրադարձության առթիւ ակնավոր գիտնականի՝ ֆիզիկոս-աստղագետ, Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս, Հայաստանի գրողների եւ նկարիչների միության անդամ Գ. Գուրգադյանի 100-ամյա հոբելյանն էր:

Գուրգադյան նկարչի մասին խոսելիս, այդուհանդերձ, հարկ է ներկայացնել նաեւ Գուրգադյան գիտնականին: Հայոց մեծ եղեռնից մազադուր ծնողների զավակը բարձրագույն կրթություն է ստացել Երեւանի Պոլիտեխնիկական ինստիտուտում՝ զուգահեռաբար խորանալով երկու մասնագիտություններում: Արդյունքում՝ նույնաժամանակ շրջապատում էր իր ժամանակը կերպարվեստի և թատերական զբաղմունքով: Դա միակ դեմքն էր ինստիտուտի ժամանակակից մեջ: Միեւնույն ժամանակ հասցրել էր ուսանել Փանոս Թերլեմեզյանի անվ. նկարչական ուսումնարանում եւ աշակերտել **Սարիան Ասլանազյանին**:

26 տարեկան հասակում **Վիկտոր Համբարձումյանի** ղեկավարությամբ Մոսկվայում զբաղմունք էր թեկնածուական թեզը՝ «Միջաստղային գազային միջավայրի ճանաչողական հավասարակշռությունը» թեմայով, իսկ յոթը տարի անց Լենինգրադում՝ դոկտորական թեզը: Եղել է Բյուրականի աստղագիտության գլխավոր հիմնադրողների կազմում՝ տարբեր տարիների ղեկավարելով ճիշդ գեղարվեստական հետազոտություններին առնչվող գիտական հիմնարկներ՝ հրնթաց մասնակցելով համաշխարհային գիտական նշանակության ճիշդ գեղարվեստական սարքեր, արքանյակներ ստեղծելու գործին, վրձնելով կտավներ, հեղինակելով գիտագեղարվեստական էսսեներ: Գուրգադյանի խոհագրությունում տեսանելի են հայրենի երկրի փառավորները, լեռներն ու ժայռերը, կիրճ ու ձորերը, հայոց բնությունը ներկայացված է գունային զգացողությամբ՝ իբրեւ հայրենիքի, մարդու եւ ճիշդ գեղարվեստի մերձակցություն: Գրչագիր գեղագրություններ են նրա «Կախարդների առեղծվածը», «Անի... Կուսանագ

վան», «Պարոն կամար... Հմայնք ակադեմիկոս», «Կարմրավոր... Կասարեյովը», «Խժկոնի հրաբուխ», «Չարենց», «Սարգսյանական ճիշդագր», «Կալենց... Մտրումներ ցուցահանդեսից», «Միմաս», «Խրախճանք գույների» էսսեները: Հայրենի մշակութային հարստության փառեզր են նրա շատ էսսեներ, իսկ իր նկարչությունը գիտնական խոհագրողի այդ փառեզրության շարունակությունն է՝ գույներով եւ լույսերով:

Գուրգադյան գեղանկարչի ցուցահանդեսը կազմակերպելու գաղափարը նկարչուհի **Զարուհի Սուրբանյանն** է. իր հիմնած ցուցասահուն ներկայացված երեսուն աշխատանքները սրամարտ են գիտնականի զավակները, որ նույնպես ֆիզիկոսներ են, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտորներ, որոքետորներ: Կոստյուկովայի եւ աստղագիտության կենտրոնի ղեկավար **Վահագն Գուրգադյանը** ցուցահանդեսի բացման խոսքում հասկալիս շեշտեց իր մեծ վասակը հայրենական հիմնարար գիտությունների զարգացման գործում: Պատմեց, որ օրեր առաջ ինքը Բյուրականի աստղագիտության փաստաթղթեր, նկարներ է ներկայացրել, որ անգամ աստղագիտության աշխատակիցների համար անակնկալ են եղել: Դրանց մեջ՝ Գ. Գուրգադյանի ձեռքով արված ջրաներկ աշխատանքը՝ 1945 թվական, օգոստոսի 28 թվագրմամբ: «Պատկերված է Բյուրական գյուղի մի հասկածը,- մանրամասնեց ակադեմիկոսի որդին,- որտեղ փայտե սախակամած է սարած, եւ որտեղ տեղադրված է մի փոքրիկ դիտակ: Դեռ ժամանակը չէր վերջացել, երկիրն ուժի չէր եկել: Որեւ լուսանկարչի լուսանկարը Բյուրականի աստղագիտության հիմնադրման մասին, եւ այդ ջրաներկ աշխատանքն իսկապես ժամանակն է: Երբ Վիկտոր Համբարձումյանը հաստատեց Հայաստանում, հայրս իր առաջին աստղագետն էր՝ 1944 թվականի դեկտեմբերին ընդունված»: 1961 թ.-ի Եվրոպայում համաշխարհային մակարդակով ոչ մի նշանակալից ճիշդ գեղարվեստական նվաճում չկար, երբ արդեն Հայաստանում ակնառու հաջողությունների էին հասնում հայ գիտնականները՝ փաստեց բանախոսը. արքանյակների (այդ թվում՝ հետախուզական) ժամանակում, ճիշդագրի դիտարկումների համար առաջնակարգ սարքավորումներ՝ դիտակներ, որոնք բացառիկ հայագործություններ են աստղագիտությունում, եւ որոնց մասին փաստվել է աշխարհի ամենահեղինակավոր գիտական ամսագրերում եւ այլ հարթակներում:

«Հասկալիս այսօրվա դեգրադացված իրականության մեջ դա ֆանտաստիկ է թվում,- նկատեց Վահագն Գուրգադյանը,- որ ճիշդ գեղարվեստական դարձանքի մոտիվն է Հայաստանում ստեղծվել են ման բաներ, որ Գուրգադյանի ղեկավարությամբ ունեցել են մի այսուհի ներդրում: Նա հետեւողական է եղել լուսանկարներով այն չափորոշիչը, որ սահմանել է Վիկտոր Համբարձումյանը՝ գիտությունը լուրջ է լինի աշխարհի թիվ մեկ մակարդակով, եւ ինքն այս չափորոշիչն իր աշխատանքների հետ լուսանկարեց. ֆունդամենտալ գիտությունը կարող է լինել միայն մեկ մակարդակի վրա՝ միայն միջազգային: Տեղական մակարդակի գիտություն գոյություն չունի»:

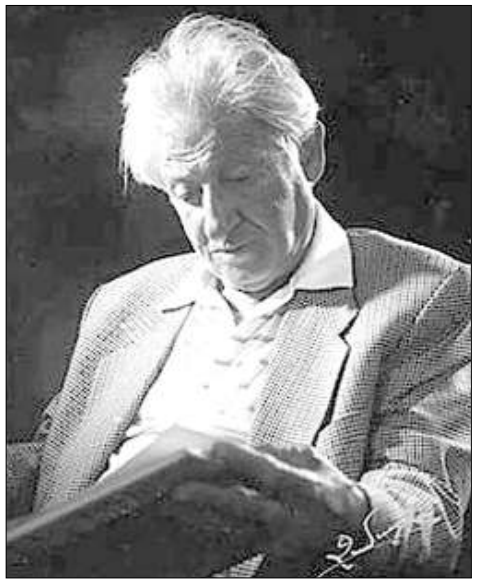
Գրականագետ **Երվանդ Տեր-Խաչատրյանը** ցուցահանդեսի բացմանը ներկայացրեց էսսեիս- գիտնականին՝ թվելով նրա «Ճիշդագր ակի մեջ», «Նարեկացու աղերսանքը», «Կախարդների առեղծվածը» եւ այլ գրվածքներ. «Գուրգադյանը բացառիկ անձնավորություն էր, եւ ես երկրորդ ուրիշ մեկին չեմ կարող դնել այս առումով նրա կողմին: Ցավում եմ, որ այդ գրական ժառանգությունը անհրաժեշտ արձագանքը չունեցավ: Բայց դա չի նսեմացնում նրա ստեղծածի արժեքը»:

Վահագն Գուրգադյանը լուրջաբար Մարտիրոս Սարգսյանի, Հովհաննես Զարդարյանի, Սիլվա Կառուսիկյանի, Գեորգ Էմինի հետ Գ. Գուրգադյանի մեծագույն մասին՝ մանրամասնելով, որ ներկա ցուցադրությունում հասկալիս ներկայացված են նկարչի՝ Նախջեւանում արած գեղանկարները, նաեւ մեթոդական շարքեր ու մի շարք ծաղկանկարներ՝ մասնավորապես: Մեթոդական շարքի գործերն արված են տեմպերայով, ներկանյութ, որ հեղինակը ձեռք էր բերել 1968 թ. Մեթոդային աստղագիտության այցին: Հայաստանում այն ժամանակ համարյա անծանոթ եւ ոչ հասանելի մի ներկանյութ՝ այնքան որակյալ, որ ասես շարքի գործերը հենց նոր են վրձնված՝ մեր գրույցում ժամանակ ակադեմիկոսի մյուս որդին՝ Սինգապուրի Նանյանց ժամանակակից համալսարանի հրավիրված դոկտոր **Գագիկ Գուրգադյանը**:

Գ. Գուրգադյանի գեղանկարչությունը հայրենադասության կերպարված գաղափարն է: Հիշեցին՝ սիրել է շրջել Ջերմուկում, հավաքել լեռնային ծաղիկներ, փնջած բերել տուն եւ նկարել: Այդ փնջանքները կտավներին անչափ կենդանի են՝ արված գեղանկարչական վարպետությամբ, հաճախ հիշեցնելով Մեծն Սարգսյանի վրձինը, բայց եւ տարբեր, տեղ-տեղ մանրամասները տեղի տալով գույնով ընդհանրացումներին: Նույն ճաշակավոր նրբանգամային անցումներով, սովորական դիտողի համար անստանալի գունային լուծումներով են կատարված նրա կտավները, որ վրձնել է Նախջեւանում:

Ցուցահանդեսում ենք իմանում, որ Նախջեւան այցի թույլություններն առել է խորհրդային սահմանադրող գործերի գեներալից, եւ ռուս սոցիալական գիտնականությամբ եղել մի շարք վայրերում. մի փայլուն կտավով լիված, դասարկված հայկական գյուղն է՝ Ազատը. տները՝ թեկուզ կիսափանց, արեւի տղանով կենդանի շունն ունեն, դեղին սաղարթներով ծառերը, թանաք-վառ լուսադրությունները, հեռու լեռները՝ իր սիրելի թեման, լիվածության մասին, ասես, չեն խոսում: Մի կողմից իրականության արձանագրող է, մյուս կողմից՝ գեղանկարչական խնդիրներ է լուծում: Գուրգադյանն է որդիներին ժամանել, թե ինչպիսի լարված ժամանակներում է իրեն հաջողվել նկարներ անել հայկական լիված հողերում. Նախջեւանում ազդերները հետեւել են իրեն, մի անգամ էլ հարձակվելով՝ ուղղակի խլել ավարտին հասցվող կտավն ու փառերին խլելով վնասել, ոչնչացրել: Ուղեկցող սոցիալական միայն հավաքել է վրձիններն ու ներկերը՝ շարքով նկարչին հեռացնելով վստահավոր վայրից:

«Գուրգադյանի աչքն այլ էր», - այսուհետ են բնութագրում նրան ներկաները՝ նկատելով իրեն ու երեւոյթներն ընկալելու, փնջելու եւ ներկայացնելու

իր անհասկանալի կերպը: Ուշադրությունս հասկալիս կենտրոնանում է Գ. Գուրգադյանի վրձնած լեռնանկարների վրա. տարբեր ժամերի, տարբեր գունափոխմամբ այդ ժեռ-փառերը, մեծավոր կան դեղ հորիզոն ձգվող, բազում ալիքներով լեռները դիտելիս՝ հիշում եմ նրա խոսքերը. «Ազգ լինելու, ժողովուրդ լինելու ժամանակում լինելու ժամանակը դա է՝ կառնած մնալ հայ հողին: Եթե անգամ այն փառերն է՝ ծայրից ծայր»:

Գրիգոր Գուրգադյան երեւոյթի մասին մտորելիս ակադեմիկոս **Վարազդատ Հարությունյանը** գրել է. «Արարիչ Ասված, չգիտես ինչու, բարեհաճ չի եղել իրեն այդչափ հավասարիմ, մոլեռանդ, հավասարալից հայ ժողովրդի նկատմամբ: «Պարզեցանք էլ է» ուսուցիչի աստղագիտություններով, բնական աղետներով... Դա բավական չէ, նաեւ շրջափակել է թեմանի հարեւաններով, հայկական հողերի զավթիչներով: Այդ է ժամանակը, որ երբեմնի Մեծ Հայաստանից փոխանցված են մնացել... Սակայն Ասված իր մեղքերը ինչ-որ չափով փակել է՝ «թույլ տալով», որ մեր տարաբախտ ժողովուրդն իր ծոցից շարունակաբար ծնի հրաշալուհիներին: Դրանց թվին է ժամանում ակադեմիկոս Գրիգոր Գուրգադյանը՝ ոչ սովորական հայրորդի, որին միանգամայն սազական է «Ֆենոմեն» (այսինքն՝ բացառիկ իրողություն, երեւոյթ) անվանումը»:

Ազգայնականություն

Թիվ 39(5727)
28 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ
2022

ԱՐԾՎԻ ԲԱԽՉԻՆՅԱԼ

Սիլվիա Տեր-Մկրտչյան. «Մենք դեռ է վճռականորեն դուրս գալիս այս ճակատամարտից»

Սիլվիա Տեր-Մկրտչյանը բազմալուրս արվեստագետ է: Ծնվել է Բուենոս Այրեսում, ապրում է ստեղծագործում է Բեռլինում: Իր աշխատանքներում օգտագործում է սարբեր հնարաններ՝ ինստալացիա, սեսաիդրովակ, ձայն, խառը մեդիա եւ փերֆորմանս: Նրա ստեղծագործությունները շուրջ աշխարհում են ազգային ինֆունքայնը, հասարակության մեջ փոփոխականությունների դերին եւ «միջանկյալում» գոնգոլի սարածության ներուժին առնչվող խնդիրներ: Տեր-Մկրտչյանին հետաքրքրում են ֆալսիֆալսի համաստեֆսում սարագրոքայն ազդեցությունը ու դրա հետեւանները: Նրա գեղարվեստական հետազոտության մեջ հիմնարար գործառույթ ունեն անցյալի վերակերտումն ու արխիվների ստեղծումը:

Բեռլինում գործող օսմանյան հայկական ֆալսիֆալսի եւ գյուղական կյանքը վերաստեղծող «Յուեամսեան» կազմակերպությունը (www.houshamadyan.org) ստեղծման օրվանից (2010) Տեր-Մկրտչյանը եղել է վերջինիս գեղարվեստական ղեկավարը: 2014-ից նա աշխատում է նաեւ «Պրոնոթոնում համախմբող կանաչ» ընկերության հետ, որը միավորում է արվեստագետների, գրողների, թանգարանագետների, սոցիալական ակտիվիստների եւ հիւնըողության ու հիւնըողականացման զծով գիտնականների, որոնք կենտրոնանում են վկայությունների ֆալսիֆալսի խաղաղույնների ու հետեւաններին՝ որդես սոցիալական դարսարված խոցելիության եւ դասակարգային սրավմայի արձագաններին վրա: Խուեմք ուսումնասիրում է, թե ինչդես անհասական եւ կոլեկտիվ վկայությունն ու դրա ներկայացումը կարող են ստեղծել մեակոթային հիւնըողայն նոր ձեւեր եւ նդաստել սոցիալական վերականգնմանը:

Ի թիվս բազմաթիվ նախագծերի՝ Սիլվիա Տեր-Մկրտչյանը մասնակցել է Վեներիկի 56-րդ բիենալեի ազգային լավագույն մասնակցության համար «Ոսկե առյուծին» արժանացած «Պայութուն» («Արմենիթի») սաղավարին:

2021 թվականին Վիեննայի ժամանակակից արվեստի հրատարակչությունը լույս է ընծայել «Սիլվիա Տեր-Մկրտչյան. Բեռլին թելեր» երկաղու (գերմաներեն-անգլերեն) կասալոզը: Նրա նախագծերն արժանացել են այնդիսի միջազգային կառույցների դարգեներին, որդիսիֆ են Եվրոդական մեակոթային հիմնարանը, Արվեստի հիմնարանը, Շարժայի արվեստի

հիմնարանը եւ «Ձորե» ինստիտուտը: 2022 թվականին Սիլվիա Տեր-Մկրտչյանն արժանացել է «Ֆալսեներթ» մրցանակին, Բեռլինի Սեմաշի Մեակոթայի բաժնի ստողական արվեստի աշխատանքային կրթաթեակներին եւ Կյոլդեյնյան հիմնարանի դրամաեոդին: Նրա աշխատանքները ցուցադրվել են աշխարհի բազմաթիվ երկրներում, այդ թիվում՝ Գերմանիայում, Իտալիայում, Յուեամսեանում, Արգենտինայում, ԱՄՆ-ում եւ Թուրիայում:

«Կոսված դասություններից, իրերից եւ առարկաներից Սիլվիան ստեղծում է կենդանի արխիվներ, հիւնըողայնի հյուսվածներ, որոնք նյութ են դառնում նոր դասակարգայնությունների համար, բաց են անում գործողությունների սարածներ ավելի հոսարող աղագայի եւ այլ սեսակի համակեցության համար» (Բարբարա Յոֆեր):

Սիրելի Սիլվիա, ես առաջին անգամ քո աշխատանքը տեսել եմ 2015 թվականին, Վեներիկի՝ հայերի համար դասական բիենալեում: Բոլորս շատ ուրախ էինք, որ մեր սաղավարն արժանացավ «Ոսկե առյուծին» լավագույն ազգային մասնակցության համար:

Այո՞, բոլոր մասնակիցներս շատ ուրախացանք այդ գնահատման համար: Տաղավարի համարող Աղեկնա Զուբրյան ֆոն Ֆյուրթենբերգը հիանալի աշխատանք կատարեց, եւ արվեստագետներս էլ մեծ ջանք թափեցինք: Իրականում վեներիկյան բիենալեում հայ Սիլվիաի առաջին սաղավարն անախաեոներ էր 2007-ին: Դա Յայասանի Յանրադեսության հետ երկխոսություն սկսելու, մեր դասակարգայնության ու որդես անդրազգի մեր իմնընկալման մասին խոսելու նախաեոնություն եր:

Յայ Սիլվիաի սաղավարին «Ոսկե առյուծ» եոդեղը մի սեսակ ֆաղաֆականացված է՞ր, ֆանի որ այն համընկավ Յայոց ցեղասպանության հարյուրամյակին:

Եթե նկատում եմ Յայոն ֆաղաֆականացմանը եւ այն հարցերին, թե ինչու եւ արդիֆ սիլվիաի հարյուրեղ մեակ է ներկայացնում Յայասանը, ճիւեսն ասած, ես բավականին հոսախաբ եւ հիասթափված եմ մեակոթայի ոլորտում Յայասանի Յանրադեսություն եւ Սիլվիաի հարաբերություններին: Ինչ վերաբերում է

Լուսանկարը՝ Փրնար Գեղիֆոզերի

ստողական արվեստերին, աղա, կարծում եմ, Յայասանում մեակոթայի նախարարությունն աղարդում աշխատանք է կատարում: Սիլվիան վիճակն ավելի լավ է, իրականում մեակ չունեմք արժանավոր մի հաստատություն, որը խթանի եւ ուեղացնի ստողական արվեստը: Յայասան-Սիլվիաի հարաբերությունները գլխավորաղա շատ անգործունակ են, ինչն ակնհայտին որստուրվում է մեակոթայի ոլորտում:

Բազմաթիվ խնդիրների մեջ մեակ դվարությունները լուծում ենք սարբեր «գործիներով»: Աղեկն, գյություն չունի «Սիլվիա» հասկացություն, այլ սարբեր սիլվիան, որոնք նույնդես միասնության մոդել էն՝ կախված սարբեր երկրներում տիրող հաստատություններից: Ինչ լուծմին ծիծաղելի է թվում դայարել համուն այն բանին, թե ինչ է հայ մեակոթայի կամ հայերենի գերակայությունը եւ ո՞վ ոդիս ներկայացնի այն՝ փոխանակ խաղալու բազմաթիվ «մասնագետներ» եւ անհավասարի հարուստ փորձառություն ուեցող մի թիմում, որով կարելի է շատ բանի հասնել: Մեր բազմազանությունը մեր ամրությունն է, դա փորձառությունների դասական բազմազանությունն է, եւ լեցնելու փոխարենը դեակ է արժանին մասնըել դրան:

Ինչ վերաբերում է միջազգային արվեստի աշխարհում ֆաղաֆականացվածությանը, չնայած եղած որո չարանիս մեակաբանություններին, կարծում եմ, որ «Ոսկե առյուծ» արդար էր, եւ դա իմ հանդիդած մարդկանց մեծ մասի կարծիքն էր: Տաղավարը բովանդակալից էր լիներով ճիւես ժամանակին ճիւես սեղում եւ այն խոսեց ճիւես ձայնով՝ «գոռալու» փոխարեն (փոխաբերաղա ասած): Ի սարբերություն Վեներիկում ներկայացված շատ գործերի, որոնք փոր-

ծում էին ուեակոթայուն գրավել հսկայական նյութականությամբ եւ թանկարժեք մեդալիասալացիաներով, մեր աշխատանքները երկխոսության մեջ մասնակցության հետ եւ ինտերակեցին Սուրբ Դազարի մայրավանդի հետ՝ առաջացնելով եոուկաձայն երգչախումբ, որն ուեակոթայն արժանացավ ոչ թե մեդալմանիային, այլ իր գոթյունությանը, գեղագիտության, ֆաղաֆականության եւ բանաստեղծականության եոուրիկով: Աղեկն այդ «երգչախումբի» կասարյալ «բեմարդից» էր:

Սիլվիա, դու նոր կյանք ես սալս հին արեթակներին: «Արմենիթի» քո ինստալացիայում, որ կոչվում է «Գանձեր», ներկայացրել էիր 350 ժողովրդական բուեամիջոց քո մեծ սաղիկ նոթասեից: Մարդիկ չէին նոր կյանք սալ նաեւ դրանց՝ թարգմանելով ու հրադարակելով այդ բուեամիջոցները:

Այո՞, ժողովրդական բուեամիջոցները՝ որդես գիրք հրատարակելու ծրագիր կար 2016-2017 թվականներին Թուրիայում, սակայն այնսեղ ֆաղաֆական իրավիճակն այնքան վասացավ, որ այդ միսիը մնաց օղում: Բացի այդ, նախագծի հովանավորները, այդ թիվում՝ Օսման Զավալան, հայնկել են բանսում: 2021 թվականին, երբ ես սեղարում էի «Գանձեր» Վիեննայի «Եմերգասե» ցուցասաղում, ծանոթացա դեղագործ եւ բժիկ Յեռիս Եվանցիին հետ, որն ուսումնասիրում է հայ միջոնադարյան բժեկոթյունը, եւ մեակ դայանավորեցիմք, որ նա կփորձարկի որո բաղաղրասոմսեր: Իսկ այս սարի համագործակցություն սկսեցի նաեւ Մյունխերնի Լյուդվիգ Մաֆիմիլիան համալսարանի դոկտոր Թալին Սուեյանի հետ: Առաջիկա սարիներին այս թեմայով թարգմանու-

թյուն եւ գիտական հրադարակում կլինի:

Տրամաբանական էր, որ դու՝ կորուսյալ աշխարհներ վերստեղծող եւ գեղարվեստական հնագիտությամբ զբաղվող, մաս կազմեցիր «Յուեամսեանին»՝ ստողաղար վերակերեղով օսմանյան հայկական ֆաղաֆային եւ գյուղական կյանքը: Այս նախագծում բացահայսվեց կինոեոթիորի քո սաղանը. ինչ շատ դուր եկան քո կարձամերսաթ ֆիլմերը Յառնին եւ Տիգրանակերեի (Դիարբեիի) հայերի մասին: Յանդված եմ, որ մեդ դեռ ուրախացնելու ես «Յուեամսեանին» առնչվող նոր հետախոսական նախագծերով:

Ես իսկադես հաճույք եմ սասում արխիվային նյութերը հետազոսելով: Սիլվիա եմ գործ ուեներալ բարբառների եւ ավանդական դարերի հետ: Աշխարհի սարբեր անկյուններում դեռ խոսող հայկական բարբառները եւ դարերի եարժուները դասկանում են ոչ նյութական մեակոթային ժամանագոթյանը, ինչն ինչ համար ամեակմեծ մարսահրավերներին է: Դրանց արխիվացումն այնդես, որ լիներ թափանցելի, սարածվեն ու ընկալելի դառնան լայն հանրությանը, դեվար խնդիր է: Բայց ես սիլվիա եմ մարսահրավերներ: Անցյալ սարվանից համագործակցում եմ ավանդական դարերի մասնագետների մի խմբի հետ ԱՄՆ-ից: Ինչ մեծ ուրախություն է դասառում աշխատանք սիլվիաի միջոցառումների, դասահավաքների ժամանակ կատարած արխիվային կարերի վրա, որոնցում սեսնում ես մարդկանց դասեղաեղ, հաղուսները, աղարծ բերկրանքը...

Դու Սիլվիաի այն հազվագյուս արվեստագետներից մեկն ես, որը նախաեոներ է եւ համակարգել է մեակոթային նախագծեր Թուրիայի հետ՝ «Սոքիլիգանելով հիւնըողությունը. վկայում են կանաչ» (2014), «Թոներ. դասակարգության նոր աշխարհագրություններ» (2015): Առաջ ես նույնդես հավասում էի, որ արվեստի եւ մեակոթայի միջոցով կարելի է եւ դեակ է երկխոսությունն ստեղծել Յայասանի եւ Թուրիայի միջեւ, բայց Օսման Զավալայի բանասարկությունից եւ հասկադես 44-օրյա դասերազմից հետո դրան գրեթե չեն հավասում, առնվազն մոս աղագայում:

ԱՆՆԱ ԱՂԱՍՅԱԼ

Երաժշտագետ

Երիտասարդ կոմպոզիտոր Ժիրայր Շահրիմանյանը մեր իրականության մեջ աչքի է ընկնում ստեղծագործական եւ հասարակական ակտիվությամբ: Նրա ստեղծագործությունները շարունակում են նորանոր հարթակներ գրավել: Շահրիմանյանը ստեղծագործում է ամենասարբեր ժանրերում՝ սիմֆոնիկ, կամերային-գործիքային, դաշնամուրային, վոկալ-խմբերգային: Զնայած երիտասարդ տարիքին՝ Շահրիմանյանի ստեղծագործական ձեռագիրն աչքի է ընկնում հասուն մոտեցմամբ, ձեւի եւ երաժշտական հյուսվածքի կուռ համադրմամբ: Ստեղծագործական ժամանակակից գրելաոճի հետ մեկտեղ՝ նրա արվեստում գրեթե միշտ վառ է արտահայտված մեղեդայնությունը, որն ամենասարբեր ստեղծագործություններում կրում է թե՛ գրաֆիկական հսակ ուրվագծեր, եւ թե՛ ազգային ռիթմա-ինսոնացիոն հնչեղանքներ:

Ծնվել է 1988թ. փետրվարի 5-ին, Երևանում: Հայաստանի կոմպոզիտորների միության անդամ է: Հեղինակ է «Ձմեռային խաղաղ տղեր» կանտատայի, սիմֆոնիստայի, երեք սիմֆոնիայի, «Երեք շաբաթ» սիմֆոնիկ ստեղծագործությանը, յոթ սոնետի՝ ըստ Շեքսպիրի սեների եւ նվագախմբի համար, երեք լարային կվարտետի եւ բազմաթիվ այլ կամերային, խմբերգային ու վոկալ ստեղծագործությունների, որոնք հնչել են ԱՄՆ-ում, Կանադայում, Ֆրանսիայում, Բելգիայում, Հոլանդիայում, Գերմանիայում, Իսպանիայում, Խորվաթիայում, Ռուսաստանում, Իրանում եւ, անուշաբ, Հայաստանում: Ստեղծագործություններն արժանացել են մի շարք մրցանակների: Ղ. Սարյանի անվան վոկալ ստեղծագործությունների մրցույթի 2-րդ մրցանակ (2008), «Երգող Հայաստան» մանկական խմբերգերի մրցույթի 2-րդ մրցանակ (2010), Ա. Խաչատրյանի անվան միջազգային մրցույթի հասուկ մրցանակ (2011), Cro Patria միջազգային երգչախմբային փառատոնի դիմադր (2011), Համաշխարհային հայկական կոնգրեսի «Տարվա լավագույն ստեղծագործություն» անվանակարգ (2011), «Ավել Մարիա» հայ-սլովենացիական մրցույթի հասուկ մրցանակ (2012), Երիտասարդ կոմպոզիտորների կամերային երաժշտության համադրական մրցույթի 1-ին մրցանակ (2012), Slide Factory միջազգային մրցույթ-փառատոնում ընդգրկվել է ստեղծագործությունների լավագույն հնգյակում, Յեղաստանության 100-ամյակին նվիրված ՀԿՄ համահայկական մրցույթի 1-ին մրցանակ (2015), ՀԿՄ 90-ամյակին նվիրված կոմպոզիտորների մրցույթի 3-րդ մրցանակ (2022):

Վերջին տարում նրա ստեղծագործությունների կատարումները Հայաստանում եւ արտերկրում առիթ հանդիսացան զրուցելու կոմպոզիտորի հետ:

-Հարգելի Ժիրայր, վերջերս ակադեմիայում լինում ձեր նոր ստեղծագործությունների կատարմանը տարբեր փառատոների, մրցույթների եւ այլ միջոցառումների ընթացքում: Պատմե՛ք մի փոքր ձեր նոր ստեղծագործությունների ստեղծման մասին, ի՞նչ առիթներով, կամ մտադրություններով եք այսօր ստեղծագործում:

-Այս տարին բավական ակտիվ երկարատևների առումով, ո՛չ միայն Հայաստանում: Արդիվի 3-ին ԱՄՆ Վիրջինիա նահանգի Ալեքսանդրիա քաղաքի Սուրբ Պողոս եղիսկոպոսական եկե-

Ժիրայր Շահրիմանյան.

«Մարդկանց մեծամասնությունը չի հասկանում կենդանի երաժշտության ֆենոմենը»

ղեցում Ադրիանո Սոլամոնասոյի կատարմամբ հնչեց երգեհոնի համար գրված «Չորս Բագասելներ» ստեղծագործությունը: Այս գործն արդեն հնչել է մի շարք երգեհոնահարների կատարմամբ եւ շարունակում է տարածվել աշխարհի տարբեր մասերում: Տարվա սկզբին, լիբանանահայ խմբավար Ջաֆար Քեչեյանի առաջարկով գրեցի «Արցախ» խմբերգը, որ առաջին անգամ հնչեց հունիսին, Ղ. Սարյանի անվան երաժշտական դպրոցի երգչախմբի կատարմամբ՝ Մամիկոն Անդրեասյանի ղեկավարությամբ: Այնուհետեւ, սեպտեմբերի 10-ին այն հնչեց Արցախում՝ Ստեփանակերտ Տեղափոխված Շուշիի «Վարանդա» երգչախմբի կատարմամբ, հենց Ջաֆար Քեչեյանի ղեկավարությամբ: Ես ներկա էի այդ համերգին, որը շատ հուզիչ էր եւ հիշատակահար:

Այս տարի նաեւ Կոմպոզիտորների միության 90-ամյակին նվիրված փառատոնի ժամանակներում հնչեցին 2-րդ Սիմֆոնիան՝ գրված 2018-ին եւ այս տարի գրված «Պարսիսան», երկուսն էլ գրված լարային նվագախմբի համար: Երկուսն էլ հնչել են Հայաստանի ժողովրդական կամերային նվագախմբի կատարմամբ՝ դիրիժոր Ռուբեն Ասատրյանի ղեկավարությամբ:

Ստեղծագործելու առիթներն ինձ համար բազմազան են. դասեր, առաջարկ, սեփական նախաձեռնություն: Գրելու շարժառիթը ժամանակի հետ մոռացվում է, մնում է ստեղծագործությունը, եթե, իհարկե, այն արժեքավոր է:

-Վերջին տարիներին թագավարական ստեղծած դրությամբ եւ դասերազմից հետո ինչպե՞ս եք կարողանում հաղթահարել ստեղծագործական խոչընդոտները եւ ոգեւնչում գտնել:

-Բավական դժվար էր... Երբ 2020-ի չարաբաստիկ դասերազմը սկսվեց՝ նոր էի սկսել աշխատանքս 3-րդ Սիմֆոնիայի վրա՝ մեծ սիմֆոնիկ կազմի համար: Խաղաղ դասերազմներում այդ գործը կգրվեր 4-5 ամսում, այնինչ երկարեց եւ տևեց մեկ տարուց ավելի: Բայց կարող եմ ասել, որ դասերազմում եմ այն ստեղծագործողների թվին, որոնք հոգեբանական ծանր դասերազմներում ելք գտնում են ակտիվ աշխատելու, ինչ-որ տեղ իրականությունից մեկուսանալու մեջ: Դրա մեջ, անուշաբ, իմնադրական մասնաճիւղ կա: Իհարկե, իմ մաս եւս անդորրը հարաբերական է, խախտել է եւ հեռու է մինչդասերազմյան ամիսը արարման ժամանակ, բայց ունենի այն, ինչ ունենի: Պես է չկորցնում այն, ինչ ձեռք եմ բերել երկար տարիների ֆրեզանցում աշխատանքով:

-Ձեր ստեղծագործությունները կատարվում են նաեւ արտերկրում, արժանանում մրցանակների: Ինչպե՞ս եք կայանում այդ համագործակցությունները եւ արդյո՞ք բարդ չէ՞ զբաղվել ձեր սեփական ստեղծագործությունների, այսօր ասած, մեներջմանով կամ հանրահռչակմամբ, կա՞ որեւէ ինստիտուտ կամ անհատ, որն աջակցում է կազմակերպական հարցերում:

-Հիմնական «գործիք» համացանցն է եւ տարբեր առիթներով ստեղծված անձնական կադրերը: Զգիտե՛ք՝ որքանով է բարդ կամ հեշտ: Զանի որ մեզանում չկան լիարժեքի մասնակցություններ, հետևաբար կամ մեզ է իմիջապես գործերը տարածելով, կամ մեզ է գտնել այդ մեներջերին դրամ: Մի ֆանի դեմքեր են եղել, որ արտերկրում աղբյուր ընկերներն ունեն են որեւէ փառատոնի մեջ ընդգրկվելու կամ որեւէ երաժշտի հետ կապ հաստատելու հարցում: Պես է գործը հետաքրքիր կլինի օտար երաժշտին, թարմ հնչի նրա ականջի համար, մնացած ժամանակակալ հարցերը լուծելի են, եւ ժամանակի ու փորձի հետ դա ավելի սահուն է դառնում:

-Իսկ ի՞նչ կատե՞ք 21-րդ դարի կոմպոզիտորի կերպարի մասին: Ո՞ր է 21-րդ դարի կոմպոզիտորը եւ ի՞նչ խնդիրներ է լուծում, բացի զուտ ստեղծագործական, մասնագիտական ոլորտից:

-Ըստ իս, ակադեմիական կոմպոզիտորը մեզ է միշտ հավասարի մաս իր կերպարին, որը բավական խիստ սահմանում ունի եւ չի ենթարկվում մոդայի, անցողիկ հոլվերի ազդեցությանը: 21-րդ դարի առաջին կեսը, որում մեներ արդեն են, մեներ ընդհանրացումների, դրոս-իզմների, հաճախ արտուրդի հասնող հակասությունների մի խառնուրդ է, որտեղ տեսակը դասերազմ եւ ազդեցություններից հնարավորինս խուսափելու խնդիր ունենի բոլոր ստեղծագործողները: Կոնկրետ երաժշտական ասպարեզում լուրջ խնդիր է ունկնդրին սմարթֆոնից կամ լիանցեցից կերելու եւ համերգատարի բերելը, ֆանի որ մարդկանց մեծամասնությունը չի հասկանում կենդանի երաժշտության ֆենոմենը:

-Այսօր մեր իրականության այս խրթին ժամանակաշրջանում հասարակությունը երբեմն կատարում է արվեստագետին, մասնագետին՝ հասարակական-ֆաղափական հարցերում դասիվ կեցվածքի համար: Տարբեր դասերազմներում արվեստագետ անհատը միշտ էլ իրականության կրողն է եղել: Արդյո՞ք այսօր էլ

այդպես է: Շատ ստեղծագործողներ գտնում են, որ իրենք զբաղվում են միայն իրենց մեղ մասնագիտական գործով: Դուք բավական ակտիվ եք, որքանով ես հասցրել եմ հետեւել, ի՞նչ կատե՞ք այս առիթով:

-Ես նույնպես կատարողների թվին եմ դասակարգում: Արվեստով զբաղվող երաժիշտներն են, որ իրենց անկախ եւ ակտիվ դիրքորոշումն ունենալով՝ մասնավորապես կոչվելու իրավունք են վաստակում: Իսկ մասնավորապես որեւէ, նույնիսկ իդեալական երկրում դեմ է մասնագետի թե՛ հասարակության, եւ թե՛ իդեալական թերությունները: Այդ առումով ես ամբողջ գիտակցական կյանքս ընդդիմադիր կեցվածք ունեմ, որն իմ մարդկային տեսակի անբաժան մասն է կազմում: Մեր այս բավական դառը իրականության մեջ էլ, հասկանալի 2020-ի դասերազմից հետո, գրեթե ամեն օր մասնակցել եմ փողոցային դասերին: Պես է խոստովանեմ, որ, սակայն, անցյալ տարվա ընտրություններից հետո, որոնք դասական ճակատագրական չէին մեր հայրենիքի համար, խոր հիասթափություն աղբյուրի հիմնական ընդդիմությունից եւ նրա հետագա դիտարկումից: Այդ ամիսներին վասնած առիթի ժամանակը, բնականաբար, ի վնաս իմ մասնագիտության էր եղել: Այս դասին ուղղակի չեմ տեսնում որեւէ դրոս, որին մասնակցությունս իմաստալից կլինի:

-Ի՞նչ կատե՞ք ձեր ստեղծագործական ճանադարի մասին: Փոխվե՞լ է արդյո՞ք Շահրիմանյան կոմպոզիտոր իր ստեղծագործական ուղու սկզբից մինչ օրս: Ի՞նչ ազդեցություններ կամ ոճական փոփոխություններ է կրել ձեր արվեստը:

-Եթե ուղու սկզբից մինչ օրս, որն ավելի քան ֆան տարիներ է ներառում, փոփոխություն չլինե, ուրեմն անցած ուղին անիմաստ է եղել: Հասկանալի երկրորդ՝ ուսանողական ժամանակում անցել եմ տարբեր փորձարարական ժամանակների միջով: Ի վերջո հասկացա, որ իմ լեզուն մոդալ, լադային սիրույթում է, որը դասերազմից է ստեղծում հայկական թե՛ հոգեւոր, թե՛ աշխարհիկ մեղերը լայնորեն կիրառելու եւ նոր կոմպոզիտորական տեխնիկայի հետ սինթեզելու համար:

Վաղ ժամանակում ինձ վրա մեծ ազդեցություն է ունեցել Անտոն Վեբերնի երաժշտական էսթետիկան: Մինչ օրս գործերիս մեծ մասում գերակշռում է թափանցիկ, նուր, թափանցիկ դրոսային հազեցած շարադրանք, ինչն, անուշաբ, մեծն ավստրիացու ազդեցությունն է: Շատ բան եմ սովորել եւ սովորում Կոմիտասից, Բարսեղից, Լյուսնոյալսկուց, Լիզեցից: Հետաքրքիր է հեղինակ է ամերիկացի Ջրիսոֆեր Թեոֆանիդիսը: Կոմպոզիտորի ստեղծագործական ճանադարիս դեռ երկար դրոսումների, մեներազմների եւ բյուրեղացման ընթացք ունի անցնելու:

-Ի՞նչ կատե՞ք առաջիկա տարիների, մտադրությունների մասին:

-Առաջիկայում տվյալներով եմ ձայնագրել մի շարք կամերային գործեր, որոնց մի մասը չի կատարվել, իսկ մյուսները միայն համերգային կատարում ունեն: Բոլորը կիրառարարական նաեւ իմ յուրաքանչյուր ալիմում:

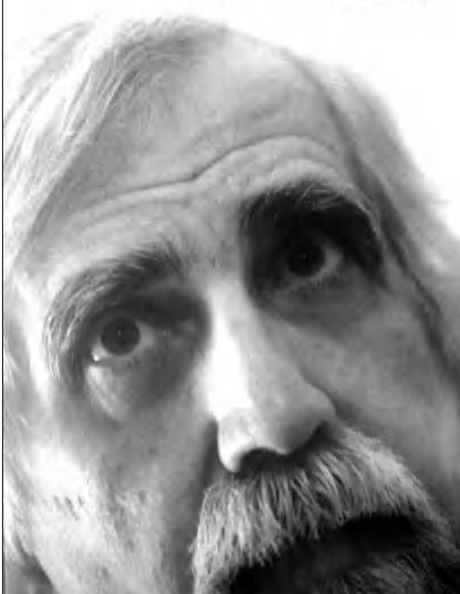
-Դե ինչ, Ժիրայր, մարդուն եմ ձեզ հետագա նորանոր գաղափարներ եւ դրանց բարեհաջող իրականացում:
-Շնորհակալ եմ:

ԱՇՈՏ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Հայոց աշխարհը՝ Լեւոն Օսեյանի օրյեկտիվում

Հոկտեմբերի 18-ին Հայաստանի գրողների միության կյոս արահուն սեղի ունեցավ ռուսաստանաբնակ գրող, խմբագիր եւ լուսանկարիչ Լեւոն Օսեյանի «Հայոց աշխարհը Լեւոն Օսեյանի ֆոտոպորտրետներում» (Մոսկվա, «Պերո» հրատարակչություն, 2022, 192 էջ) գունավոր լուսանկարների շարքի շնորհանդեսը: Առաջին անգամ մեզանում փորձ է արվել բարձրորակ տպագրությամբ եւ այսօրիսի ծավալով մեկսեղել 84 գեղարվեստական ֆոտոպորտրետներ եւ գրեթե նույնքան էլ՝ կենսագրական հոդված:

Армянский мир в фотопортретах Левона Осеяна

Դիմանկարների շարքի վրա Օսեյանը աշխատել է 10 տարուց ավելի, այդ նպատակով այցելել տարբեր երկրներ: Իր իսկ բնորոշմամբ՝ ջանացել է լուսանկարել ոչ թե օբյեկտներ, այլ կերպարներ, ընդ որում՝ ոչ սանդղատ մոտեցմամբ: Այլընտրանք առաջաբանում գրող Նասայա Կուզնեցովան գրում է, որ Օսեյանի ֆոտոպորտրետները կարելի է ընկալել «իբրեւ լուսանկարներ, որոնք արդեն լուսանկարում են ժամանակին»:

Պատկերագիրն ընդգրկում է հայրենի (եւ դեռեւս՝ ոչ այնքան) անհասների, որոնց ճանաչում եւ գնահատում է հեղինակը, եւ որոնք «երբեւէ բնակվել են Մոսկվայում, ու հասցրել են ինչ-որ բան անել եւ Մոսկվայի, եւ նրա հայ համայնքի ու հենց իր՝ Հայաստանի համար»: Պատկերագրի հերոսներն ամենատարբեր հետաքրքրությունների եւ հայացքների կրողներ են. նույնիսկ զարմանում ես, թե ինչպես է Օսեյանին հաջողվել մեկ այլընտրանք համատեղել որոշ դեմքերում իրար հետ սակավ ընդհանրություններ ունեցող այսօրվա մարդկանց: Օսեյանը կենսագրական ասում է, որ լուսանկարչին անհրաժեշտ հասկանալիներից մեկն էլ բնորոշ համոզվելու ունակությունն է: Ինքն եւս ակնառես եղել, թե ինչպես մեր ճանաչված կին երաժիշտներից մեկը, որ սկզբում կտրուկ մերժեց լուսանկարվել, մի փոքր րոպե Լեւոնին լսելուց հետո ոչ միայն համաձայնվեց, այլեւ լուսանկարները դիտելով՝ անսպասելի գոհ մնաց ու սկսեց ոգեւորությունը կիսել գործընկերների հետ:

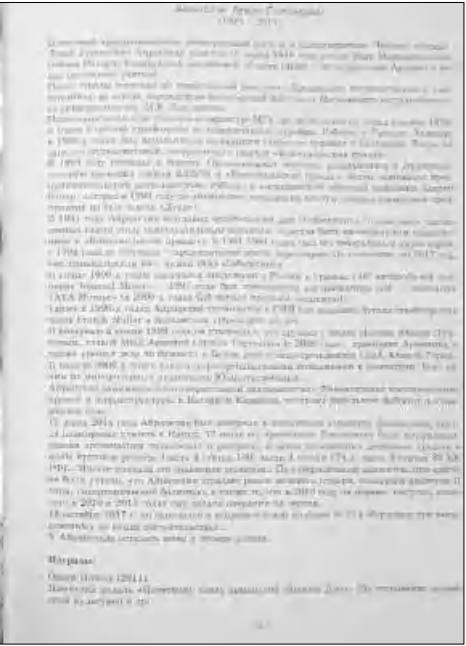
Օսեյանի օբյեկտիվը ոչ միայն արտատպաներում է, այլեւ տեսնում, հետազոտում, կարողանում է շեղվել անհասի առավել բնորոշ գծերը, առանձնահատկությունները, այն աստիճան, որ եթե նույնիսկ չես ճանաչում լուսանկարի հերոսին, նրա մասին որոշ դատողություններ անել անողորմ կարողանաս: Կեսնես մեկի արտատպանությունը, մյուսի խաղաղություն խորամանկությունը, մեկ ուրիշի հետաքրքրությունների բազմազանությունը կամ նրան համակած դաժանությունը: Այսպես, տարբեր

կողմերից ընկնող լույսը, անտուրաժը, որում լուսանկարված է արտատպան Կարեն Ավանեսյանը, ամենեւին լուսանկարչական չէ: Ընդգծված են նրա եւ մարդկային արժանիքները, եւ հազիվ նշանակելի թախծը: Պարզ ու անուշադուր է հասարակական գործիչ Գեորգի Անանյանի դիմանկարը՝ առանց գունային վառ երանգների: Գրիգորի Անտոնյանի դիմանկարում դիտուել արտատպան է ոչ միայն նրա՝ դեկավարի ձիրքը, այլեւ մարդկային հասկանալիները, որ ճանաչողները կհաստատեն: Հետաքրքրական գեղարվեստական մոտեցմամբ է արված նկարիչ Ռուբեն Աղբալյանի դիմանկարը (արժե նշել, որ լուսանկարագիրը լավ առիթ է՝ ծանոթանալու տարածաշրջանի մեր բազում հայրենակիցների հետ, որոնց մասին մինչ այս ոչինչ չէիմք լսել): Օսեյանի փորձառու աչից չեն վրիպել բանաստեղծուհի Սեդա Վերմիլեայի հանդիսավոր համարանկարները, նկարիչ Սարսի Քաղայանի մարդասիրությունն ու արտատպանությունը, երկրաբան Գրիգորի Գաբրիելյանի մտքի կենսունակությունը, ռեժիսոր Սարիա Սահակյանի անմիջականությունը: Որոշ դեմքերում լուսանկարներն այնքան խոսում են, որ փորձում ես կրահել լուսանկարչի մասնագիտությունը, բնավորության գծերը (Մեծ թատրոնի դերասանուհի Յուլյանա Սալխայան, բժիշկ, գրող եւ հավաքող Զախարի Աղաջանով եւ այլն):

Այլընտրանք հասուն է հասկացված արցախցի մտավորականներին: Բացի հայագի գործիչներից՝ գեղարված են նաեւ Հայաստանի եւ հայության մի շարք բարեկամների դիմանկարները: Նկատելի է, որ Օսեյանը խուսա-

փում է վառ երանգներից, նախընտրում է առանց արտատպան գունային ազդակների եւ ավելորդ ցայտնության վերահանել կերպարների ներքին արտատպանականությունը: Որոշ լուսանկարներում տեսնում ենք միայն լուսանկարչի

Լեւոն Օսեյանը ծնվել է 1952 թ.՝ Պարսկահայ հոր եւ արմատներով կողմնակիցի (Սուրմալուի գավառ) մոր ընտանիքում: Հիմնադրել եւ երկար տարիներ խմբագրել է «Արմյանսկի ղերեուլոլ», «Առազաս» եւ «Մեցեմաս ի միր»

գրական-գեղարվեստական եւ մշակութաբանական մեծարժեք ալմաստները: Շուրջ 10 ռուսերեն գրքի հեղինակ է, թարգմանվել է մի շարք լեզուներով: Մասնավորապես, նրա «Երկ» բանաստեղծությունների ժողովածուն, որ ներառում է նաեւ հայկական թեմաներով գործեր, թարգմանվել է իտալերեն, սլովակերեն եւ մասամբ՝ ֆրանսերեն: Ռուսաստանյան գրողների միության վարչության անդամ է (2012 թ. դեկտեմբերից՝ նաեւ միության կազմաբաժնի), արժանացել է Ռուսաստանի, Չեխիայի եւ Սլովակիայի ղերեական ղարգելների եւ ղարկորների:

Օսեյանի՝ «անկրկնելիության եւ անհասական վարդեսության հրաժուկ տոգորված» (իննադաս Սանիսլավ Այդինյանի բնորոշումն է) լուսանկարչական աշխատանքները գտնվում են ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Իսրայելի, Իրանի, Լիբանանի, Հայաստանի, Ռուսաստանի եւ այլ երկրների մասնավոր հավաքածուներում, դրանցով ձեւավորվել են գրքեր եւ ղարբերականներ: Ունեցել է 90-ից ավելի անհասական ֆոտոցուցահանդես, այդ թվում՝ Երեւանում եւ Սեփականկերում: Ուրախալի է, որ ինչպես նշեց Օսեյանը՝ ղարկերագրերի այս շարքը շարունակելի է լինելու եւ ընդգրկելու է ամենատարբեր ոլորտներում եւ աշխարհագրական վայրերում աչի ընկած մեր հայրենակիցներին:

Հոկտեմբերի 7-ին Բյուսեյանը 82 տարեկան հասակում վախճանվել է սավաղահարուսի եւ երաժշտական մանկավարժ Սյունգանա Միլոնյանը (Շուսանիկ Միլոնյան): Նա

ծնվել էր Վենեսիկում: 1959 թվականին ավարտել է Վենեսիկի կոնսերվատորիան (Մարգարիտա Չիկոնյանի դասարան), հետագայում դարձել նույն կոնսերվատորիայի դոկտոր: Հա-

մերգներով հանդես է եկել 13 տարեկանից, շրջագայել աշխարհի շատ երկրներում, Հայաստանում՝ 1968 թվականին: 1959 թվականին Թել Ավիվում սավաղահարուսի միջազգային մրցույթի, 1962 թվականին՝ Փարիզի ազգային կոնսերվատորիայի, 1964 թվականին՝ Շվեյցարիայի, 1971 թվականին Մարսել Տուրնիեի անվան եւ Տասնյակ այլ միջազգային մրցույթների դափնեկիր էր: Սյունգանա Միլոնյանը Փարիզում արժանացել է նաեւ Չայնադականների մեծ մրցանակին:

Ի ՀՈՒԳ

Սյունգանա Միլոնյան (1940-2022)

1960 թվականից բնակվել է Փարիզում, ուսանել սեղի կոնսերվատորիայում Պիեռ Շամբի մոտ, ապա դարձել է Բյուսեյանի սիմֆոնիկ նվագախմբի մեմբերական նշանավոր նվագախմբի հետ: Համերգային հայտագիրն ընդգրկել է հնագույն երաժշտությունից մինչեւ նորագույնը: Տավրի համար փոխադրել է Մասեո Ալբերտի ռեմիսոր կլավիրի սոնատը: Կասարել է նաեւ Կոմիտասի սեղծագործություններից: Դասավանդել է Բյուսեյանի թագավորական

կոնսերվատորիայում եւ Սիեմայի (Իտալիա) Կիջի ակադեմիայում: Միլոնյանի թագուհի Յուլյանան եւ արխայդուստ Մարգրիտա ընդունել են Սյունգանա Միլոնյանին դասեր՝ Ալիսայի հետ միասին: Սյունգանա Միլոնյանը խոնարհ ու խոհեմ կին էր, առաջաձեռն, բարեսիրտ, ջերմ, իր սաների հետ մերիմ, ոգով ու հումորով լեցուն: Նա եղել է ոգեւորչական եւ մոտիվացիայի աղբյուր բազմաթիվ սավաղահարուսների համար: Ա. Բ.

«Առանց ընդդիմության ԱԺ-ի բառադաճարը բավական զսվել ու մաքրվել է».

Տ. Տակոբյան «Ազգ»-ի գրուցակիցն է Ազգային ժողովի «Քաղաքացիական պայմանագիր» խմբակցության պատգամավոր Տրաշյա Տակոբյանը

խագծին: Այնպես որ՝ ընդդիմադիր մեր գործընկերները թող որդես ընդդիմություն հայանդաս գործունեությամբ զբաղվեն, առաջ մեր միայն մտածեն՝ ինչ կանեն, եթե իշխանության գան:

- Հայանդաս գործունեությունն չէ՞ն իրականացրել, ժամանակ չէ՞ն ձեռք:

- Արդեն սասցի՝ մի նախագծի մասին, որին դեմ են փոփոխվել Ադրբեյջանի, Թուրքիայի ու Հայաստանի ներկայացուցիչները, չեմ կարծում, թե դա հայանդաս գործունեություն է: Իրենց՝ դրսում կազմակերպած միջոցառումները ժամանակ են, դրա մասին խոսում են, բայց իշխող մեծամասնության՝ միջազգային հարթակներում արած ելույթները, գործունեությունը՝ ոչ: Այնպես զարթոնություն են դնում, դա ճիշտ է:

- 2018-ի ֆաղափական վերադասավորումներից հետո, երբ իշխանություն ձևավորվեց եւ խորհրդարանական ընդդիմադիր խմբակցություններն անգամ ընդգծված ընդդիմադիր գործունեությունն չէին վարում, իշխանությունն ասում էր, թե հոգ չէ, մենք մեզ ընդդիմություն կլինենք: Այսօր խորհրդարանն առանց ընդդիմության է, դուրս կարո-

ղանում եմ ինքներդ ձեզ համար ընդդիմություն կլինել, ֆննդապահ ինքներդ ձեզ:

- Ոչ միայն խորհրդարանի դաշիճում, այլ նաև խմբակցության միստերի ժամանակ ենք ինքներս մեզ ֆննդապահում: Այո, ունենք մեր ներքին ընդդիմությունը: Մեր ֆննդարկումների, ֆննդապահության միայն փոքր մասն է երևում խորհրդարանի դաշիճում: Կառավարության մեր գործընկերներին զարթեցնելու հետ կապված կարողանում ենք սուր հարցեր առաջ էր հարկել, լավ կլինեք, որ խորհրդարանական ընդդիմությունն էլ հարցեր առաջ ունենալ այն, ինչ ունենալ:

- Եթե ձեր ներքին ընդդիմությունն ունենա, առաջ ինչպե՞ս է ստացվում, որ գրեթե բոլոր նախագծերը խորհրդարանում միաձայն են ընդունվում:

- Նախագծերը մինչև լիազուրկ միստերին հասնելն անցում են ոլորտային հանձնաժողովներում, ֆննդարկում են, ավելին՝ դեմոստրացիաներ են, երբ դրանց ֆննդարկումը հետաձգվում է, ուղարկվում է լրամատչելի ու լիազուրկ միստեր արդեն ավարտում, լրամատչելի ծախսերով է գալիս: Այսինքն՝ աշխատանքային ֆննդարկումները հանգեցնում են այն բանին, որ

նախագծերը միստերի ժամանակ միաձայն փոփոխությամբ են ընդունվում:

- Անհետաքրքիր չէ՞ առանց ընդդիմության:

- Չէի ասի, թե անհետաքրքիր է: Ավելին՝ առանց ընդդիմության խորհրդարանի խոսակցական բառադաճարը բավական զսված է ու մաքուր: Տեսել ենք ընդդիմության որոշ ներկայացուցիչներ բարձր ամբիոնից ինչ բառադաճար են օգտագործել:

- Բառադաճարի մասով իշխանությունն էլ հետ չի մնում:

- Թույլ սվեթ չհամաձայնել, որովհետև այն բառադաճարն ու խոսույթը, որով որոշ ընդդիմադիր դասադասավորներ են օգտագործել ու օգտագործում, իշխանության որևէ ներկայացուցիչ չի կիրառել երբեք:

ՄԵՎԼԻՍ ՎԱՐԳՈՒՄՅԱՆ

Խմբ. կողմից. Հարգարժան դասադասավորը «իշխանության որևէ ներկայացուցիչ»-ների շարքում երեկ չի ընդունվել վարչապետ Փաշինյանին, որի օգտագործած բառադաճարի «ընդդիմադիր կարելի է յուրահասուկ բառարան կազմել, որի վրա դեմք է անդամայնան արձանագրել» «Ոչ յորինակ այլոց»...

ԿԸՏ անդամների սիմբոլիկ դասավորությունից անդին «ասիմետրիկ» իրողություններ են

Լուսանկարում Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի մեր կազմն է: Համաձայնե՞լ զուտ միայն էսթետիկ առումով ԿԸՏ անդամները բավական գեղեցիկ են նայվում. կանգնել են ըստ ասիմետրիկության, դասավորվել համաչափությունում ու անգամ գեոմետրիկ հավասարությունը: Ինչ վերաբերում է լուսանկարի հերոսների՝ նորընտիր ԿԸՏ անդամների գործի բովանդակությանը, առաջ դա նրանց հետագա աշխատանքը ցույց կտա: ԿԸՏ հանձնակների՝ սարիների փորձ ունեցող երեք անդամների աշխատանքը տեսել ենք, գնահատում ենք, իսկ ինչ վերաբերում է նորեկներին, առաջ հույս հայտնենք, որ կհաջողեն: Բայց դասելով զուտ միայն այն հազվադեպից, որ ԿԸՏ նախագահ Վահագն Հովակիմյանն Ազգային ժողովում իր իսկ ընտրությունն է անհարթ կերպով կազմակերպել, առաջ արդարացի հարց է առաջանում՝ իսկ մյուս ընտրությունները, ինչի թիվ մեկ դասավորությունն ասում ենք, որ արդեն նախկին դասադասավոր Վահագն Հովակիմյանը՝ իշխող «Քաղաքացիական դասադասավոր» խմբակցությունից,

ԱԺ-ում կազմակերպված փոփոխության ժամանակ ընտրել էր ԿԸՏ անդամի թեկնածու Վահագն Հովակիմյանին, այսինքն՝ ինքն իրեն: Քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներն այս հարցում շատ քիչ բախում են տեսնում ու արձանագրում՝ ղեկավար մի կառույցից մեկ այլ գերատեսչություն գնացող անձն ինքն ի-

րեն չի կարող ընտրել: Բայց եթե այս հարցում իրավաբանների, ֆաղափարական ներկայացուցիչների, ինչպես նաև՝ ոլորտի փորձագետների տեսակետը միանման չէ (ոմանք ասում են, թե ինքն իրեն ընտրելու մեջ օրինազանցություն չկա), առաջ ԿԸՏ նախագահի դասադասավոր ֆաղափարական մարդու վստահելու անկարելիության մասով բոլորն

են համակարծիք:

Թե ֆաղափարական ներկայացուցիչները, թե իրավաբաններն ու փորձագետները միաբերան ղեկավարում են վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի մեծը՝ Հովակիմյանը չէ, որ դեմք է ԿԸՏ նախագահ ընտրել: Իշխող «Քաղաքացիական կուսակցության» կարկառուն դեմքը, ասում են իրավաբանները, կուսակցական անդամակցությունը դադարեցնելով, բնավ չի նշանակում, թե այլևս իր հարազատ կուսակցությանը չի հարելու: Ավելին՝ երաշխավոր չկան, որ կուսակցության վարչության անդամների կամ առաջնորդների ֆաղափարական որոշումները նաև նրա վրա չեն անդամադրվում: Կուսակցական կրծքանշանը մի կողմ դնելը բնավ չի նշանակում, թե արդեն աղափարական ու իշխանության որոշումներից չկազմանալով անձն են:

Հովակիմյանի դասադասավորումը հակասահմանադրական ճանաչելու մասով այժմ ԱԺ «Պատիվ ունեն» խմբակցությունն է դասադասավորում Սահմանադրական դասարան դիմել: Տեսնե՞ք ի՞նչ ընթացք կունենա գործը:

ՄԵՎԼԻՍ ՎԱՐԳՈՒՄՅԱՆ

Տիրուհի. ԳՎՅԱՆԵ ՓՎՅՏՅԱՆ

Լրագրողական մեր հանրույթը ծանր կորուստ կրեց. 48 տարեկան հասակում կյանքից հեռացավ մեր կայացած, հարգանք էլ հեղինակություն վայելող հեռուստալրագրող, հաղորդավար եւ գրուցավար Գայանե Փայսյանը: Աստիճան սկսելով դեռ երեք Ազգային կոչվող հեռուստաընկերության (այժմ՝ ՀԻ) եթերից, հետագայում մեծական ու դասավոր տեղ զբաղեցնելով ՀԻ հեռուստաընկերու-

թյունում, նա իր հմտությամբ, խելացի եւ հանգիստ դասավորվելով գրավել էր հեռուստադիտողի սիրտը՝ լրագրողական վստահելիության դիրքերում: Ամուսնացած էր եւ մայր՝ երկու երեխաների:

Խմբագրության ցավակցությունները ամուսնում, երեխաներին, ընտանիքի մյուս անդամներին, գործընկերներին եւ ՀԻ-ի ղեկավարությանը:

Ուղղում

Հարգելի ընթերցող, մեր նախորդ համարում տեղ է գտել վրիդում: «Հայերը երեկ եւ այսօր. կենսագրական բառարան» կամ՝ հայ հոգու ցուլանքը՝ հոգվածում տեղ գտած լուսանկարում փարիզաբնակ մտավորական Հրայր Հրաչյանը ոչ թե իր կնոջ՝ Հասմիկի հետ է, այլ Լուսինե Զաֆարյանի տուն-թանգարանի սնուցման Սուսանա Դավթյանի: Ներողություն ենք խնդրում:

ՀԵՆՐԻԿ ԲԱՆՉԻՆՅԱՆ

ԲԳԳ

«Ազգի» 2018 թվականի հունիսի 15-ի համարում տպագրված մեր «Հայոց Գանձակը» հոդվածում հայտնել էինք այն միտքը, թե անհրաժեշտ է լավ ձևաչափով վառ դասեր կորսված հայրենիքի դաստիարակման հիշողությունը, որից ժամանակի ընթացքում դասերի առիթների դեմքում դասարան է իրավասու լինենք վերադարձնել մեր կորուսները: Գանձակի դասարանում, ցավոք, այդպիսի «դասերի առիթ» չէր, այսպես կոչված, 44-օրյա դասերում, որն ավելի շատ ցեղասպանության էր նման և որի հետևանքով ունեցանք մեծաթիվ զոհեր ու վիրավորներ, հայրենի սարածների նորանոր կորուսներ, այդ թվում նաև Շուշի: Վերազնված ել վերստին կորսված հայրենի այս ֆաղափը եւս դարձյալ վերազնվելու համար դիմադրող մտադրողները մեր փառավոր ու ողբերգական անցյալին: Դա անհրաժեշտ է նաև փաստելու աշխարհին, որ Շուշին հայ է...

Շուշին հիմնադրվել է հնագույն ժամանակներում, դասական Հայաստանի Արցախ նահանգի Վարանդա գավառում: Տեղում հայտնաբերված հնագիտական նյութերը վերաբերում են Զ.ա.14-13-րդ դարերին: Վաղ միջնադարում կոչվել է Շիկափար (նաև Զար, Զարազուխ): Տեղաբնիկ հայության համար եղել է անմասշտաբ դասարան, առաջին անգամ վերածվել է դասարանային բերդի: 9-րդ դարում այստեղ արցախցի նշանավոր իշխան Մահլ Սմբատյանը հաջողությամբ դաստիարակել է Արցախ ներխուժած արաբական զորքի ղեկավար, ազատագրել գերեվարված հայ բնակչությանը:

Շիկափարը միջնադարում վկայված է իբրև գյուղ կամ բերդափառ: Առնվազն 15-րդ դարից արդեն կոչվում է Շուշի: Դա ծագել է նրան տրված Շուշի բերդ անվանումից, որ նշանակում է Շուշի դասարան: Շուշի մեծակա բնակավայր էր, որի բնակիչները թեմամբների հարձակումների ժամանակ դասարանում էին Շիկափար բերդում: Ըստ այդմ, Շիկափարն ասիականաբար տեղի է սվել Շուշի-Շուշի անվանը:

Շուշիում հայտնաբերվել են հնագիտական 200-ից ավելի հուշարձաններ, որոնց մի մասը վերաբերում է անցյալ քաղաքին և վաղ միջնադարին: Զարափի քաղաքային կան հնագույն գերեզմաններ: Պահպանվել են 9-12-րդ դարերին վերաբերող գեղեցկակերտ խաչքարեր...

Միջնադարում Շուշին ամրացվել է կրթական-մշակութային աշխարհ կյանքով: Այստեղ, հնագույն Ամարաս վանքի թեմակալությամբ, գործել են եկեղեցիներ (այժմ չդահողանված)՝ կառուցված հայկական եկեղեցական ճարտարապետության սկզբունքներով: Նշանավոր է եղել հասկապետ Սուրբ Ասվածածին եկեղեցին՝ իր գրչասնով հանդերձ: Պահպանվել են 15-16-րդ դարերում այստեղ գրչագրված Ավեսարանների հիշատակարանները...

18-րդ դարի սկզբներին Շուշին արաբաբնույթ ողորդած թուրքական հորդանների ղեկավարած ազատագրական մարտերի հուսալի հեռակետն էր: Ըստ երևույթին, այդ ժամանակ բերդը վերակառուցվել է անհավասարապես և անհավասարապես դասարանի առաջնորդների ջանքերով: Մինչև այժմ դասարանվել են հայ իշխան, նշանավոր ռազմական գործիչ Ավան հայրուհու 1724 թվականին կառուցած 6-8 մետրանոց քաղաքապետների մի մասը և աշխարհիկ դասարանը...

1725 թվականին Շուշիում անհաստատ հայերի հաղթական մարտերից հետո փախուստի մասնակցի թուրքական 40-հազարանոց բանակին: Ըստ չանցած, սակայն, թուրքական

սարքալու ֆոլկլորական ցեղի առաջնորդ Փանահ խանը, օգտվելով Արցախի մեծաթիվների երկրաշարժից և մեծաթիվ անդամներով դավաճանի՝ սլյակ դեմքում Մելիք-Շահնազար 2-րդի աջակցությունից, սիրացավ Շուշիին: Հիմնվեց Շուշիի կամ Ղարաբաղի խանությունը, որը շուրջ 70-ամյա (1747-1822) չարի դարձավ արցախահայության գլխին՝ հայկական Արցախում ու նրա կենտրոն Շուշին հեղեղելով թուրքական ավերիչ ցեղերով:

Ղարաբաղի խանության վերացումից հետո Շուշին դարձավ Ռուսաստանի և Պարսկաստանի ռազմական հակամարտությունների թաղանթ: 1826 թվականին շուշից 1500 հայ կամավորականներ, ռուսական կայսրի որոշ աջակցությամբ, անձնուրաց դասարան մղեցին ֆաղափ դասարան 60 հազարանոց բանակի ղեկ: 48 օր տևած հերոսական դասարանության ընթացքում Շուշին մնաց անառիկ...

Ռուս-պարսկական դասարանից հետո (1828) Ղարաբաղը, առանձին ազգային-դասական միավորի կարգավիճակով, ենթարկվեց Ռուսաստանի գերիշխանությանը:

19-րդ դարի վերջին արդեն Շուշին, որ համարվում էր Կովկասի մարզափոս, առանձին կամ Հայոց փոփոկ Փարիզ,

դասնոց, էլեկտրական, գործարաններ, ֆաբրիկաներ, վաճառատներ, հյուրանոցներ, բնակելի և կրթական ու մշակութային նշանակության շենքեր: Զարափի իշխանություններն առեւտրական գործունե հարաբերությունների մեջ էին ոչ միայն Ռուսաստանի և Պարսկաստանի, այլև եվրոպական մի շարք երկրների հետ...

Շուշիի ինչպես եկեղեցական, այնպես էլ ֆաղափաղական շինություններն կառուցվում էին ժողովրդական ճարտարապետության ավանդույթներով: Զարափի բնակելի տները 19-րդ դարի հայկական ճարտարապետական արժեքավոր նմուշներ էին: Դրանք 2-3 հարկանի էին՝ շինված կոթսասառ կրաքարից, իսկ շենքերի անկյունները, բացվածքների քաղցրակները, փվերը, հարդարանքի տարրերը՝ սրբասառ ֆաղափ, միջհարկային ծածկերը՝ փայտից: Զարափի նախկին համադասարան ուրվագծված է Շուշիում որոշ ժամանակ ամրացված մեծ հայազետ **Հրաչյա Աճառյանի** հետեյալ նկարագրության մեջ.

«Գեղեցիկ էր Շուշի ֆաղափը, տները ընդհանրապես ֆաղափն էին, սոխակ, խոտո, սառած ֆաղափը շինված: Կտուրը հարթ չէ, այլ ունի եռանկյունաձև: Տախտակային ճանիք, որ դասարանի բարձր կոչվում է թախտակուց: Կտուր»

Ես մի կորսված հայրենի ֆաղափ Շուշի

բնակչության ֆանակով արաբաբնույթի խոտո ֆաղափներից էր: Բնակիչների մեծագույն մասը հայեր էին. կային նաև ռուսներ և թուրքական խառնիճաղանջ ցեղախմբերից կազմված կովկասյան թախտակներ, որոնք ավելի ուշ դիմադրողներ էին արաբաբնույթներից:

1897 թվականի մարտի 15-ին սլյակներով Շուշիի գավառում ամրացվել էին 73 953, իսկ բուն ֆաղափը՝ 14 420 հայեր: Այս ժամանակաշրջանում Շուշի այցելված միսիոներ **Ջոզեֆ Վոլֆ** իր հուշագրության մեջ արձանագրել է. «Շուշի՝ Ղարաբաղի գավառ, Մեծ Հայքում»:

1918 թվականի հուլիսի 22-ին Շուշիում տեղի ունեցավ Արցախահայության անդամների համագումարը, որը Լեռնային Ղարաբաղը հայաստանից «անկախ վարչա-ֆաղափական տարածք», ընդհանրապես խորհուրդ էր հիմնեց ժողովրդական կառավարություն: Մինչև 1920 թվականը Շուշին Ղարաբաղի ժողովրդական կառավարության նստավայրն էր:

Այսպիսով, ուրեմն, սկսած 19-րդ դարի 20-ական թվականներից, շուրջ հարյուր տարի, Շուշին, իր հարակից գյուղերով հանդերձ, ամրացվել էր արաբաբնույթական անկախության ու խաղաղության դասարաններում: Այդ ժամանակաշրջանում ֆաղափն ասիականաբար դարձավ առեւտրական, արհեստագործական և մշակութային խոտո կենտրոն: Կառուցվեցին նոր եկեղեցիներ, ինչպես նաև նոր ժամանակաշրջանի ֆաղափ լիարժեք կենսագործունեությանն անհրաժեշտ հասարակություններ, հասարակական շինություններ. իրական-

էր Արցախի առաջին դպրոցը: Կրթական դասավոր ավանդույթների հիման վրա Շուշին 19-րդ դարի զարթոնքի քաղաքում ժամանակի հայ լուսավորական շարժման առաջատարներից էր: 1820-ական թվականներից մինչև 1920 թվականը այստեղ գործել են տարբեր բնույթի 16 հայկական դպրոցներ:

Շուշիի կրթական գործը սկզբնավորել են ժամանակի երկու նշանավոր վարդապետներ՝ Գանձասարի վանքի միաբան **Հովսեփ Արցախեցի Տր-Ավագյանը** և նրա աշակերտ, Տախտակ վանքի միաբան Պողոս Ղարաբաղցի Ներսիսյանը (**Խաչատուր Աբովյանի ուսուցիչը**):

1827 թվականին Բագրի Ավեսարանական միսիոներական ընկերությունը Շուշիում հիմնել է հայկական դպրոց՝ Լեռնի ցուլ, դասարաններով մեծ թվով ուսուցիչներ և ֆարգիչներ: Տաս տարի անց, ցարական կառավարության հրամանագրով, արգելվեց Բագրի միսիոներական ընկերության գործունեությունը Արցախում: Նույն թվականին ցարական մեկ այլ հրամանագրով Շուշի փոխադրվեց Արցախի թեմի կոնսիստորիան, որի առաջնորդ էր նշանակվել Գանձասարի մեթոդիկ **Բաղդասար Հասան-Ջալալյանը**: Այս արդյունաբերական ազգային

գործիչը Շուշիում ես իրագործեց մի շարք կարևոր ազգային ձեռնարկումներ, որոնցից է Թեմական հոգևոր դպրոցի հիմնումը (1838 թ.): Թեմական հոգևոր դպրոցը ծաղկել է հասկապետ 1877-1882 թվականներին: Տեսուչներից է եղել **Ղազարոս Աղայանը**, իսկ ուսուցիչներից՝ **Պերճ Պոռոյանը, Սանուկ Աբեղյանը, Կրթապետ Փափագյանը, Հրաչյա Աճառյանը**: Այստեղ աշակերտները լուրջ կրթություն են ստացել. սովորել են հայոց դասարանում, հայոց լեզու, մատենագրություն, աշխարհագրություն, ֆրանսերեն, ռուսերեն: Դպրոցի քաղաքականության հիշատակելի են **Արամ Սանուկյանը, Նիկոլ Դումանը, Գարեգին Ա կաթողիկոս Հովսեփյանը, Սուրբանը, Լեռն...**

Թեմական հոգևոր դպրոցին կից ստեղծվել են ֆաղափի առաջին գրադարանը, ակումբ և տղամարդ:

Շուշիի նշանավոր ուսումնական հասարակություններից էր Ղարաբաղու Տիրամայր Սուրբ Մարիամու օրհորդաց ուսումնարանը (1864 թ.), որով սկզբնավորվել է Արցախում իգական սեռի կրթության գործը: Այստեղ ես իր ծանրակեղ ներդրումն ունի Պերճ Պոռոյանը: Դպրոցը 1912 թվականին վերակոչվել ու վերագործել է Մարիամ-Ղուկասյան օրհորդաց գիմնազիա անվանումով: Նշանավոր է եղել նաև Հովսեփյանյան օրհորդաց միջնակարգ դպրոցը:

Երկու աշակերտություն են ունեցել Կուսանաց մեմաստանի, Գայանե Դանիելյան (1873) և Թադեոսյան (1895) դպրոցները:

Շուշիի կրթական կյանքում նշանակալից դեր է կատարել նաև Ռեալական (ռուսական. 1881 թ.) ուսումնարանը...

Շուշին, Էջմիածնից հետո հայկական երկրորդ տպագրավայրն է հայրենի երկրում: 1827 թվականին Բագրի Ավեսարանական միսիոներական ընկերությունը Շուշիում, դպրոցից բացի, հիմնել է նաև հայկական տղամարդ, որ հայտնի է Բողոքական ֆարգիչների տղամարդ անունով: Այն 1828-1833 թվականներին լույս է ընծայել 22 անուն գիրք: Տպագրել է կրոնական-ֆարգիչական բնույթի և ֆեռականական գրքեր, բառարաններ: Որոշ գրքեր լինելով ուսումնական ձեռնարկներ, արեւելահայերեն են, այսինքն՝ նոր գրական հայերենի առաջին տպագիր նմուշներից են:

Վերջը հաջորդիվ

ԱՆԱԳԻՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Մայիի Ֆրանկֆուրտ, Վերմանիա

Հոկտեմբերի 19-23-ը Մայնի Ֆրանկֆուրտը հյուրընկալեց գրքի և ընթերցանության սիրահարների՝ աշխարհի սարքեր անկյուններից: Համավարակը խափանել էր տնավաճառի անցկացումը, սակայն գրքի հանդեպ սերը, բարեբախտաբար, չի նվազել: Գրքի՝ աշխարհում ամենամեծ 74-րդ տնավաճառի կազմակերպիչները փաստում են, որ սանը փակված մարդն առավել շատ է մոտեցել ընթերցանությանը: Ստրեյտ գրքի տնավաճառից տրամադրություններ է փոխանցում նույն հաղափուն բնակվող բանաստեղծ և լուսանկարիչ Անահիտ Հայրապետյանը, որ ուր էլ լինի, փաստը կադր է դարձնում, այս դեղինում նաև՝ գիր: Նրա հայացքն առավել խորն է, զգայարանները բաց՝ Անահիտը 5 երեխայի մայր է:

ուն է, որ դեռ է ներկայացնել նաև հայոց հարուստ դասնությունը: Ֆախիմիլները վերահարում են փաստաթղթի սեփական, թե սեփական այն բոլոր նյութական հասկություններով, ինչպիսիք են էջերի չափերը, թղթի բաժը, որակը, դեկորների գունային սիրույթը, նյութերը և թանկարժեք սարքերը: Գրքի կազմը փայտե սախակի վրա ամրացված գառան կաշի և մազադափ է, դասարանական է հստակայուն:

Չորս մասնագետ է աշխատել նախագծի վրա: Նրանք ճանփորդել են, հավաքելով սարքեր արխիվներում, գրադարաններում, դաստիարակներում, հավաքածուներում հայոց դասնությանն առնչվող փաստերը, փաստաթղթերը, կնիքները: Գիրքը դասարանական է 991 օրինակից, վաճառվել է մոտ երկու հարյուր օրինակ: Արժեքը հազար դոլար: Գրքում կարող ես տեսնել ու շոտլանդական դասնական իրադարձությունները

ներկայացումը, մի ֆանի հայ դասնական թարգմանությունների ընթերցումները, աղա կարելի է համարել, որ երեք տարեկան դարձրեց հետո Հայաստանը ներկայացավ ինչպես հարկն է:

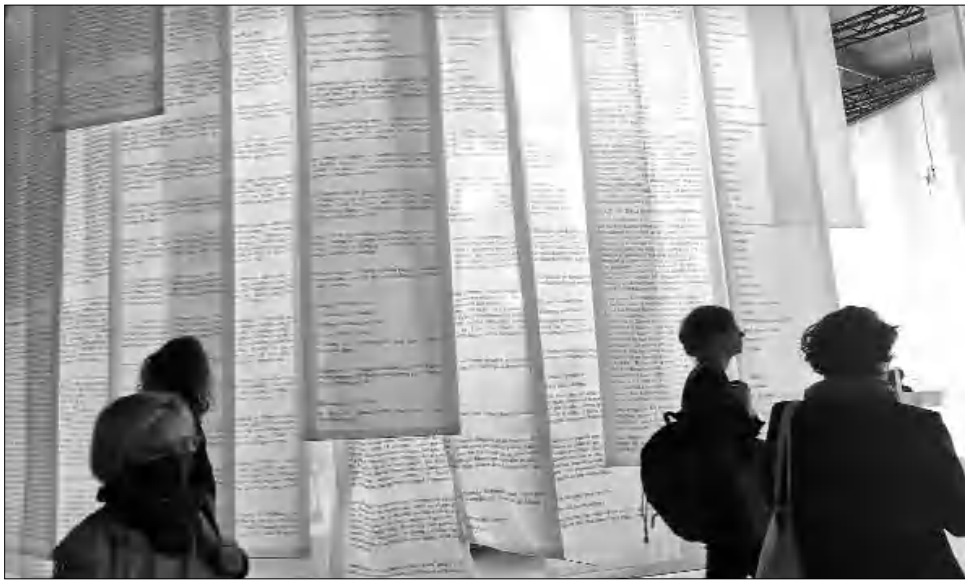
Հարեաններից ներկա էին Վրաստանը՝ Ուկրաինայում ընթացող դասարան իր սասարունով և Թուրքիան՝ իր հսկայածավալ սաղավարով: Առհասարակ սաղավարներից շատերն էին Ուկրաինային սասարող սեփական: Արցախին ու Հայաստանին սասարող որեւէ դրոշ ու տող, ավանդ, չգրա: Զգիտե՛ք լավ է, որ ֆաղափականությունն այսօր շատ է արվեստում, թե՛ վաս, բայց փաստ է, որի մասին դեռ է մտնել:

Մի տղամարդ օրեր շարունակ դասնական էր հայկական սաղավարի շուրջը: Ինչպես դասարան, դասարան էր, զբաղվում էր գորգերի առուծախով, մի ֆանի գիրք ուներ ներկայացված հարեան Աֆ-

կան գորգերի սարհանման դասնությունը: Այդ օրը նա թարգմանչով էր մեզ մոտ եկել, Գերմանիայում բնակվող երիտասարդ դասարան է: Հարցնում են, թե ինչ են խոսում իրենց մոտ հայ-իրանական հարաբերություններից: Ասում է, որ իրեն դա այնքան չի հուզում, որքան իր երկրի ներքին վիճակը: Ասում է, որ չի հավաստում, թե հիջաբների դեմ է դադարում:

Ուկրաինայի նախագահ Չելենսկին տեսակարար էլույթ ունեցավ՝ խոսքով ուղղելով միջազգային հրատարակչներին: Անգամ այս դեղինում Չելենսկին իր խոսքում անաչառ չէր: Նա հիշատակեց, որ Ռուսաստանն ու Իրանը ներկա չեն գրքի փառասունին, այս երկու երկրները, որ սովորաբար ներկա էին լինում, ավելի փչ են ներկայացվում մշակութային դասնական, ավելի շատ ներկա են այնտեղ, որտեղ ամեն ինչ ավելում է: Պարոն Չելենսկուն կուզեի հարցնել, իսկ որտեղ էր Ադրբեյջանի ներկայությունը:

Չարենցը, հայոց դասնությունը, Չելենսկին Ֆրանկֆուրտում

վկայող դասնականագրերի ֆառասուններ օրինակ, որոնցում՝ իրենց կնիքներով: Ոմանք գիրք գնում ու տեղադրում են աղա կարելի է համարել, որ երեք տարեկան դարձրեց հետո Հայաստանը ներկայացավ ինչպես հարկն է:

«Երեկ մի օր իմ ներդրումը հետ կգա, չգիտե՛ք երբ», ասում է նա: Միգուցե փոխանցում է, որ իմը նախաձեռնության տեխնիկական մասի աղա կարելի է համարել, որ երեք տարեկան դարձրեց հետո Հայաստանը ներկայացավ ինչպես հարկն է:

Ես դեղինում երեկ Հայաստանի բախտն էլ է բերել, ֆանի որ իրար այնքան լրացնող, թե ու թիկունք լինող էին այդ երկու սաղավարները, ինձ համար նաև խորհրդանշական էր Հայաստան-Սփյուռք միասնությունը: Ու եթե Հայաստանը ներկայացնող սաղավարը նվիրված է Չարենցի 125-ամյակին, կարմիրի միջոց վեր է հանում մեծ դրոշի մեծ դիմանկարը, աղա դիմացի սաղավարում գերիշխողը եռագույնն է ու հայկական գերբը: Եթե այսօրին էլ գունարեմք սարքեր սաղավարներում հայտնի ու նոր բացահայտվող հայտնում սարքեր գրքերը, հայ հեղինակների թարգմանված ստեղծագործությունների ընթերցումները, հարեանությունը գնվող ռումինական սաղավարում գերմանաբնակ Սեւակ Արամազդի գրքի

դասնականի սաղավարում: «Քաղաքական իրավիճակից ելնելով՝ Իրանն այս սարի չի ներկայացնում գրքի փառասունին», գուզ թարգմանչով ինձ ասում է նա: «Մայրս շատ լավ է խոսում հայերեն, մեմք աղա կարելի է մի գյուղում, որ նախկինում հայկական էր», շարունակում է մեզ համար թարգմանել հարեան դասարանը գուզով, որին ի սկզբանե ադրբեյջանցու տեղ էի դրել: Ես անիմաստ եմ համարում անգլերեն խոսելն ու ձեռքս արիս սանելով հայերենով ասում եմ, որ սիրսու ցավում է Իրանի համար: Հաջորդ օրն արդեն ընկերականով մեզ բոլորս գորգ է առաջարկում գնել: Փոքր գորգ էր, երկու հարյուր եվրո արժեք: Հեռախոսով բացում ենք Արցախ գորգի, Թուրքիայանների կայքերն ու ասում, որ մեմք էլ լավ գորգեր ունենք, նաև դասնական Շուշիից հայկա-

նր: Միգուցե ես չկարողացա գնել նրանց, իսկ որտեղ էին հարվածում թուրքական դրոշները, թե՛ դրանք մարդ չեն սղանում:

Գրքի տնին մասնակից էր նաև Ուկրաինայի առաջին տիկինը: Միջանցքի մարդաստությունից հասկացանք, որ ինչ-որ կարելի է հանդիմանում է: Սուզեցիմք կայքէջն ու ֆայլեցիմք մեր աչքով տեսնելու Չելենսկային: Նրա թիկնաղա կարելի է հարցանում տեղ են բացում մեզ համար, որտեղից հեռախոսով առաջին տիկինը լուսանկարեմք, իսկ գերմանացի ուսիկաններն ավելի հեռվից են հսկում իրադարձությունը: Չեն լսում, թե ինչ են խոսում: Միայն բացահայտում են, որ Չելենսկան նստած է նույն դեմքով, որը ես ունենում եմ, երբ իմ երկիրը դասնականում է: Չեն կարող նկարագրել այդ դեմքը:

Չելենսկան ներկայացնում է մի նախագիծ, որը ուկրաինացի փախստական երեխաներին ընթերցարաններ նվիրելու հնարավորություն է ընձեռում: Պատերազմող Ուկրաինայից հեռանալիս միայն կարելի է մի ֆանի իր են իրենց հետ վերցրել, գրքերն առաջնային չեն եղել: Երեխաները լինել են իրենց հայրենիք, ամիսներ շարունակ չեն ընթերցել, ստիպված են եղել նոր լեզու սովորել: Այստիպով՝ Նիդերլանդների թագուհի **Լաուրենսիտ վան Օրանյեն**, Գերմանիայի առաջին տիկին **Էլֆե Բուդենբերգերը**, Ավստրիայի առաջին տիկին **Դորիս Հմիդաուերը** և Ուկրաինայի առաջին տիկին **Օլենա Չելենսկան** հեղինակել են ուկրաինացի փախստական երեխաների համար հիշյալ նախագիծը:

Երեքամսյան ընթացքում գրքի տնավաճառ մուտք միայն արհեստավարների ու մեղիայի համար է, իսկ շարք-կիրակի արդեն ասեղ զգելու տեղ չկա: Մարդիկ ժամերով կանգնում են գիրք գնելու հերթերում, առաջ արժեքի հնարավոր է միայն ֆայլ առ ֆայլ:

Վերջին դասին որոշում են բարեբեկ հստակայուն բնակվող հայազգի հրատարակչին, ում տեսնում են տնավաճառից տնավաճառ: **Երիկ Գիզելզը** բելգիացի հայ է, աղա կարելի է հստակայուն, 2002-ին հիմնել է Five continents («Հինգ մայրցամաք») անկախ հրատարակչությունը: Երկը տրամադրում է դեկորատիվ արվեստի, նորաձեռության, դիզայնի ու լուսանկարչության գրքեր՝ սարքեր լեզուներով: Երկին հրավիրում են հայկական սաղավարները տեսնելու:

Հասիկը որոնից զատելու ժամանակն է

ՍՈՒՐԵՆ Թ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

դասնագիտության դրոֆեսոր

Ամենասամեհի ցուլին, որին անզամ մոտենալ հնարավոր չէ, ամորձատելով դարձնում են «խոնարհ եզ»

(ժողովրդական)

Մեր օրերի շուրջ եկած աշխարհում տեղի ունեցող թոհուբոհը կամփոց անկախ նմանեցնում են մի իրողության, որտեղ աշխարհի հզորները կարծես ուղղակի ֆուսբոլ են խաղում, իսկ գնդակի դերում հայտնվում են մեկ այս մեկ այն փոքր ու թույլ երկրները: Շատ են ցավում, բայց առնվազն 1878 թվականից սկսած, գնդակի դերում դարձել են հայտնվում են Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը: Եվ եթե մանր-մունր դադարները չհաշվենք, ապա այդ խաղն ընթացել է հիմնականում մեր դարաշրջանի վրա: Ավելին, 1915-ին, 1920-ին ու 2020-ին մեր կողմից առանց որևէ լուրջ խախտումների մեր դեմ նշանակվել են ամորթի սասանեկմեթրանոց հարվածներ: Այսօր էլ է այդ խաղը շարունակվում ու թե դեռ որքան այդպիսի համիրավի տուգանայիններ կնշանակվեն մեր առաջադիմ ու գրեթե անապահանջ դարաշրջանի, հայտնի չէ: Խաղի տեղում թույլ, համարած անարդարություններն ու կողմնակալ վերաբերմունքն անվերջանալի են: Սակայն ամենացավալից այն է, որ մենք ոչ խելացի կամ զոռն գործից տեղյակ մարդիչ ունենք, ոչ անզամ հազուս ու ամենախառնակ մարդագույն: «Դե եկ վարդապետ ու մի խենթանա...»:

Լավ, երբ ենք վերջապետ խելի գալու, երբ ենք գնդակից խաղացող դառնալու: Երբ ենք բանբասելու ու վասաբանելու փոխարեն նոր Արսաեսներ ծնելու: Անհաս-գործիչ, որը թեև Երվանդունիների արհայաստից չէր սերում, սակայն դեռևս 2200 տարի առաջ գիտակցելով ժողովրդի անհրաժեշտությունն ու շարունակականության գաղափարի կարևորությունը, ամեն ինչ արեց երվանդակյան ներկայանալու համար: Իսկ մեր օրերում փչ թե շատ դերակատարություն ունեցող հայ դեկավարներից ոմանք, առանց հասկանալու այդ շարունակականության ու օրգանական կառուցվածքի կարևորությունը, ամեն ինչ, այդ թվում էլ ղեկավարության վարելիքի ֆաղափական կուրսը սկսում են «զոռ կամ որ նույնն է՝ իրենց կեցից»:

Տղապետություն է, թե իրենց թվում է, որ ողջ աշխարհը ղեկավարելու ուղի է սկսվել ու ղեկավարելու իրենց ու իրենց աթոռի առանցքի շուրջ: Իսկ դարձ սրամաքանությունն ու ընթացիկ ցավալի իրադարձությունները եկան աղագուցելու, որ այդ եսակենտրոն մտածողությունն ու գործելակերպը սնանկ է ու կորսաբեր:

Ստիպված են կրկնել. որևէ երկիր դեկավարելու հավակնող անձ ղեկավար է ֆաջատեղյակ լինի իր ժողովրդի ղեկավարության ծախսերին, հսակ ղեկավարացում ունենա նախկինում թույլ սրված սխալների ու ձեռքբերումների ղեկավարների ու դրանցով ղայնամավորված՝ հնարավոր հետևանքների մասին: Այլապես սոսկ սեփական նկրտումներից ելնելով, օրվա սրամաքանությունից կախված էլ ղարբերաբար ստելով, հնարավոր չէ ձիոս ֆայլեր կասարել: Գուցե եղել են ժամանակներ, ինչպես հիմա, երբ կառավարել են նաև «նազարաբախտ», ասել է թե ժողովրդին «թուրկեծակիական» խոստումներով կերակրող ել մոլորեցնող բախտախնդիրներ, որոնց շուրթերից բուրած ամեն մի հերթական սուր ժողովուրդն ընկալել է որդես միակ հնարավոր ձիոս ելք, ընթացությունը կամ հնարավորությունը:

Իհարկե, որդես կանոն, այդպիսիք երբեմն ստի «աղուրի» մեջ մի ղեկունց ձեռնարություն են խառնում, որդեսաղ նրան «համ ու հոս» ան, ել նրանք, ուլեր գուրկ են ողջախոհությունից՝ խիոսելով ուսեն այն... Օր-օրի, սարի առ սարի այսպես ստերով կերակրվելով, ժողովուրդն էլ հարմարվում ու վարժվում է այդ մեծաբերան սախոսի ասածներին, ֆանի որ նա այլևս ունակ էլ չի լինում որեւէ ձեռնարիս խոսք լսելու ել ընկալելու, առավել եւս՝ ընդունելու...

Տարիների ընթացում նաեւ ժողովուրդը հարմարվել ել ինֆականոնեն իրեն թույլ է սվել բթանալու այնպես, որ առանց այդ ստաբերան թագավորների չի ղեկավարել իր հետագա գոյությունը, որը սովորաբար առավելադես վսանգված էր լինում, ֆանգի զոռն թեմամիները շարունակում էին ֆայլ առ ֆայլ «կրծելով» ավելի ու ավելի փոքրացնել սախոսի երկիրը, սղանել ու վերելարել նրա որդիներին, սղանալ վերջնական ոչնչացնել այն: Իսկ այդ «նազարաբախտ թագով» երկիրը դեկավարողն այդպիսի դեմքերում կեղծ խաղաղասերի դիմակ հագած՝ իր ժողովրդին համոզել է, որ եթե ինքը թեմամու հետ «երկարատե» խաղաղության ղայնամագիր ստորագրի ու երկրի մի մասն էլ թեմամուն տա, աղա մնացյալ ժողովուրդը կաղրի խաղաղ, աղաիոզ ու երջանիկ կյանքով:

Այսինքն, տուր է սրվում նաեւ մի արասավոր երեւոյթի՝ վախկոսությանը, որը Հայաստանում ղեկ է ոչ միայն բարոյական գնահատականի արժանանա, վախկոսները ֆարկծվելն, ձեռ առնվելն, ստուրացվելն, այլեւ վախկոսությունն արգելող օրենքի ղիոսի: Որդեսաղ ու վախեցալ ղաեերազմից, թեմամու հետ հաեկելու, խաղաղության ֆարոզ տարալ, ղեկ է անհաղաղ ձեերակալելու ել մեկուսացվի հասարակությունից: Ընդհանրաղես ձիոս կլինի, որ այսուհետ հայը ղաեերազմի հետ միայն աղագացվի: Ամբողջ աշխարհում հայ ասելով՝ այսուհետ ղեկ է հակականան կանկոսում ղազմիկ, չհանձնվող, ղայնարող ու հաղթող: Հերի եղալ, բոլ եղալ: Ու սարսափում է ղաեերազմից, թուրից ել, առհասարակ, թեմամիներից, թող ողղակի հեռանա Հայաստանից, ինչ ցեղի ուղում է գնա անղանագրվի, միայն թե հայի անունը չարասավորի:

Միոս էլ, թեև փոքրաթվ, բայց խելացի մարդիկ գլխի են ընկել, որ այդպիսի դեմքերում Հայրենիքն են կորցնում ել հավակնել՝ խել-խելի են սվել ու հասկացել են, որ սախոս մարդն ամենավախկոս ու ամենավսանգավոր արարածն է ել նրա համար իոխանությունը ձեերում ղաիելը վեր է ամեն ինչից, ուսի՝ նա կարող է նույնիսկ դառնալ արյունոտ բռնակալ: Խելացիները հասկացել են նաեւ, որ ժողովուրդն է իր գլխին թագավոր կարգել այդեսակին, իսկ նրա շուրջը, որդես կանոն, միոս խավարի խոռանանկ էակներն են վխացել ել նրա գիտակցությունը մոսաղես ղաիել իրենց հսկողության տակ, որ կրկին կասարեն ֆաոսարար ու անելանելի իրավիձակներ ծնող ֆայլեր ու որոուսմներ: Սակայն կեղծ խաղաղության դիմաց վձարվելիք գինը միոս չափագանց թանկ է լինում ել ժողովրդին փրկել է միայն հավաքական կամքն ու արղար ընդվզումի ողին ել դոխաեծին նեերի ֆանղիչ իոխանությունն ու նրանց անունների ամրագումն անիծյալների ցուցակում...

Առանց չափագանցելու ասեն, որ այսօր Հայաստանում կան ու գործում են մի ֆանի հասարակություններ: Դրանք ղայնամականորեն կարելի է անվանել ֆեյթաբոյալ, ինսագումյան, սիկոսկյան ել իրական:

Առաջին հայացքից բոլոր խելացի, ա-

մենագեո, հասկաղես՝ ֆաղափագիտության բոլոր ծալերին տրաղեսողները հավակնել են ֆեյթաբոյալ տարածում ել ինչ ուղում, ինչղես ուղում գում ու մեկնաբանում են ամեն ինչ: Ամենագումանակին ու ցալոսն այն է, որ այստեղ բոլորն անսխալական են: Իսկ եթե ղաեաիի, որ նրանց որեւէ կանխատեսում չիրականանա, անմիջաղես ղաեառններն ու մեղավորներն ի ցույց կորվեն՝ անկախ նրանից, թե դա որեւէ իրական կաղ ունենա կամ՝ ոչ այդ ամենի հետ: Եթե որեւէ հրասաղ խնդիր էլ առաջանա, անմիջաղես կենդանի ղայլ կմսեն ու աշխարհի բոլոր մուզ գույներով կներկեն իրենց ընդդիմախոսներին:

Ինսագումյան տարածքն ամենաղուղուոսն ու գումառան է: Այստեղ հայ հասարակության ազնվազարն էլիսան է՝ իր բոլոր գումաեերանգներով ու հագուսա- վարսավիրանոցային մտաիոգություններով: Մրան բնորոս է նաեւ այն, որ լուսանկարների ու հասկաղես սելֆիների դեմքում ղաերաղիր օգտագործված են բոլոր հնարավոր ու անհնարին ֆոոսֆիլսերը: Այս հարթաղ դիսելիս աշխարհն իսկաղես աղիակամանուոսկյան ձոձ է թվում...

Ինչ վերաբերում է Տիկոսկյան հասարակությանը, աղա զավեոսաղումային միջավայրն է իոխում այստեղ: Միայն թե, երբեմն նկարված այդ կարճ հասկածները վանում են, երբ հասկանում ես, թե որքան արեսաեծին են ու վաս հնարված:

Իրական հասարակությունն էլ այս ամենի հանրագումարն է՝ իր բոլոր հնարավոր գույներով ու իրավիձակներով: Իսկ ողբերգականն այս ամենում այն է, որ մարկային հասարակությունը հակված է ավելի շատ գնվելու ու գոյատեւելու վիրտուալ տարածում, ֆան իրական: Իսկ թե դեղի ուր ել որքան է այդ ձգումը տեւելու, ղաար չի: Հսակ է միայն, որ աշխարհի հզորներին ձեերանու է մարկանց իրական կյանքից կերելն ու վիրտուալ աշխարհում ղաիելը: Ասել է՝ դժվարություններից, հետաղես նաեւ դրանց դեմ ղայնարելուց մարկանց հեռու տանելը: Մի բան, որը մի թեւավոր խոսք է հիոցեցում՝ որքան գեղեցիկ է կինը, այնքան ավելի արագ են թռչում ժամանակն ու փողերը...

Այնինչ կուզենայի, որ այս դժվարին ղաիին շեոսը դրվեր միայն Հայ տեսակի հոզեեր-մեսաղասմական գործոնի վրա: Մեր տեսակի, որի ամենագլխավոր բնորոոզ գիծը ոզեղեոնությունն է, որում (բոլոր՝ ժամանակներում) միաիյուսվել են գոյատեւելու կամքը, իմաստությունն ու սերը, արաղաղաեոնությունն ու կրակի ղաեաամունքը ել որն ամբողջաղվել-դրոսմվել է հայի գեներում: Սակայն հետագայում կյանքի դաժան հարվածների հետեւանֆոզ հոզեղեոնի գուզաիեռ նա հիմնովին թաղվեց մատերիական խավարի դեգրաղացիոն ւերտեում ել հենց այս ներին ել արտաին առձակասումների արղումում ձեւավորվեցին հայի ղաեմական-մեոաղասմական հարաբերակցային եգրաեերերը, բանաիյուսությունը, առաղելաբանությունն ու ի վերջո, ներցեղային՝ հոզեոդումային առաղելական ընթացը: Իսկ կյանքում ունայն ել անցողիկ նյութա-

ղաեոնությունն ու իոխանատեոնությունը դարձան աղրելակերո: Աղղղիսի ղաիերին ասաղաեղ էին իջնում ձեերով Օհանները, որոնք իրենց ոզեեոնող կերաղով կանչում էին հայի հավաքական ոզու կրող Սասունցի Դավիթին դուրս բերել սեփական ժողովրդին այսաեխարհիկ մոլորությունների ել խաբեբայությունների «փոսից», ւսկվել ել ոզեղեն ողջ ներուոզ շարունակել ազգային առաղելական ուղին՝ ընդդեմ բռնացումի ել բռնաղեսոյան, ընդդեմ չարի ել նյութաղաեոնության: Հենց սա է զգուոացնող, արթնացնող ել վերահաս վսանգին առղեմ ասվածային ներուոի (ուձ, իմաստություն, սեր) գործարման այն խորհրդանոսական կերաղը, որն աղում է բոլորիս սրերի գաղեսի օթեւանում ել որին այսօր սղասում են ամեն օր ու ժամ:

Հայ ժողովուրդն այսօր դժվարին կացության մեջ է ել շարունակում է մաֆառել խավար ուժերի դեմ: Այդ ղայնարն այժմ ընթանում է երկու ձակասով՝ ներին ել արտաին: Ներին՝ տեսակը ոզեական անղացումից ել նյութաղաեոնությունից փրկելու, մաֆրաոթելու, ել արտաին՝ խավար ուժերի, ի դեմս՝ հայաղաց ցեղերի դեմ, որոնք, իհարկե, գործում են բազմաղեմ եոյունների ողղամաը ել ողղորղամաը: Հայի ղաիղանման խնդիրն, անուոոս, հավաքական բարձր գիտակցականության հասնելու ել այն գործարղելու մեջ է, ամենայն ներին ֆայնաղիչ ղառակոսումները վերացնելու ել ոզեղեն-գիտակցական միավորման մեջ է: Հիրավի, մեր հակառակորդները վաղուց գիտեն, որ հայ ժողովրդին հաղթել հնարավոր է միայն՝ ներին ղառակոսումների ել առձակասումների «վիրուսներով» վարակելով (Նոթեի ականջը կանչի): Դարերի ու հազարամյակների ընթացում, այսղես, խավար ուժերը ջլատելով ցեղի հավաքական ուժն ու ոզին, կարողացան հասնել որոս հաջողությունների. կորցրին ղաեմական տարածներ ել ունեցան արղասված ձակասաղեր: Իսկ ամենավասթարն այն է, որ Հայ ժողովուրդը դարեր ու դարեր, հազարամյակներն ու հազարամյակներ շարունակ անցնելով նույնաման փորձությունների միջով, վասակեց անմիաբանության ել ղառակոսումի հոզեկերսված: Այն, ինչը որ այսօր տեղի է ունենում Հայաստանի ներաղաքական դաեոնում, դրա վառ աղացույցն է. հայի հավաքական ոզին, ավաղ, մոռացել է իր առաղելության մասին. հանաղազոր՝ ոզեղեն-ասվածային «Հացը» փոխարինվել է նյութաղաեոնամբ ել ունայնաղաեոնամբ, անցողիկ հրաղուրանֆներով: Ջայնաղիչ անմիաբանության ել ղառակոսումի հոզեկիձակը՝ «Իմ ցեց իմ անձից է, եղ իմ սերն էր, որ ինձի սղանեց», վիթխարի օձի նման հսկում է, կաղանֆում ել ուժահասում, ուսի ժողովրդի հավաքական գիտակցությունն աղափնման ել վերազարթոնֆի կարի ունի: Պասահական չէ, որ մեր ազգային եղուսի երկնողները ֆաջատեղյակ լինելով Հայ տեսակի ուժել ել թույլ կողմերին, որդես անհրաժեոս զգուոացում այս ավանղաղասումը ղաեզամել են գաղի բոլոր սերունդներին...

Միոռ ղակասից ել հասիկը որոնից զատելու մեր դժվարին ժամանակներում անցյալի խոսրոյալ ֆաղաքաղթությունների նման, մարդիկ ղաեոնում են «ոսկե հորթին», փորձություններն ու դժվարությունները բազում են ու բազմաղղիսի ել այս տուր (բայց ոչ անհույս) համաղակերի վրա փորձում են վեր հանել մեր հիմնավորց, բայց անստակած, չարչրկված ել արհամարիված երկրի ու ցեղատեսակի լինելության ել գոյատեւումի խորհուրդն, ել ոչ միայն հարատեւել, այլեւ ավելի հզորացած ու կասարղալ շարունակել մեր հավերժ ձամփան:

Գիտականները նկարագրել են նոր բրածո բուսաստանակներ

Են բրածո բույսերի մոտ 300 սափսփանքներ: Պահպանված են մոտ 15 մմ (Aulacomnium Schwagr., Brassaiopsis Decne. & Planch. և այլն) և մոտ 200 մմ ներքին: Բացահայտվել է, որ մոտ 50 սափսփանքների ժամանակակից համարժեք

ստանակներն այսօր չեն աճում Հայաստանի Հանրապետության տարածքում:

Գիտական աշխատանքները բացահայտում են նախկին կլիմայական փոփոխությունների դրամատիկ փոփոխությունները և օգնում կանխատեսել աղաքա կլիմայական փոփոխությունները:

Հետազոտություններն իրականացվել են ՀՀ ԳԱԱ Ա. Թախսաջյանի անվան բուսաբանության ինստիտուտի հասկացված բազային ֆինանսավորման շնորհիվ:

Հետազոտություններին մասնակցում են Բուսաբանության ինստիտուտի Հնէաբուսաբանության բաժնի երիտասարդ գիտնականները: Նրանք մասնագիտական հմտություններ են ստացել արևմտահայկական երկրներում: Բրածո նմուշները ցուցադրվում են Բուսաբանության ինստիտուտի թանգարանում և նմանաբան են էկոլոգիային:

ՍՏԵՓԱՆ ՊՐԳՈՒԿՅԱՆ

Պետք է ասեմ, որ ես նույնպես լավ եմ հասկանում, որ մենք ճիշտ ուղի վրա ենք: Ես լավատես մարդ եմ, բայց նաեւ կարծում եմ, որ մոտ աղաքային զանազան փոփոխությունները զանազան փոփոխություններ են, որ մոտ աղաքային զանազան փոփոխությունները զանազան փոփոխություններ են:

Սիլվիանա Տեր-Մկրտչյան. «Մենք դեռ է վճռականորեն դուրս գանք այս ճակատամարտից»

Կարծում եմ՝ սարքերություն կա Ադրբեջանի եւ Թուրքիայի միջև: Ի սարքերություն Ադրբեջանի՝ Թուրքիան ունի փառաբանական հասարակություն, որը թեւեւ լի է փայլ ցուցանում: Թուրքիայում ֆեմինիստները լի են ուժով եւ համարձակ են: Երկխոսությանը հետաքրքրվողները լի են ստիպված են կամ ստիպված են լինել երկիրը: Ուրիշները լի են խիզախ են եւ դեռ մնում են այնտեղ, բայց նրանք անհասկանալի փոփոխություն են: Կարծում եմ, որ այն աշխատանքը, որ արել ենք ավելի քան 20 տարի՝ կորած չէ: Եթե աշխարհաբանական իրավիճակը թույլ տա, կարծում եմ, որ հնարավոր կլինի Եվրոպային այն կետից, որտեղ կանգ ենք առել եւ կառուցել ավելի լավ աղաքա:

աղաքի մտածելակերպի հնարավոր կառուցումներ են: Այդ ժամանակահատվածում կարող է արդյունավետ լինել այսօր, բայց ոչ երկարաժամկետ հեռանկարով:

-Սիլվիանա, դու այնքան հայ ես ֆո գործերում: Բայց ես լիովին համաձայն եմ Յոհաննա Փաֆ Զառնեցկայի հետեյալ մտքին. «Ինձ հասկալի է հիացրեց այն փաստը, որ Սիլվիանան օժտված է իր անհասկանալի, իր սեփական համընդհանուր, հետաքրքիր՝ լի է հաղորդակցական լեզվով «հագցնելով» ձիրքով: Ինձ ու լի են ուրիշների համար ցնցող է նրա լիարժեքը, որն ընթացում է իր սեփական ընթացիկ ճանապարհով՝ Հայաստանի սարսափելի դաստիարակության լույսի մեջ»: Ինչպե՞ս ես կարողանում լինել թե՛ ազգային, թե՛ համամարդկային:

Ի սարքերություն անցել են Բուենոս Այրեսում: Վստահ եմ, որ իմ մարդկային որոնումները կողմնորոշված են այդ փորձառության մեջ: Պատմության փոփոխությունը, Պատմության փոփոխությունը, Պատմության փոփոխությունը ճանաչելու: Նաեւ՝ ընդդիմադիր լինել կառավարության նկատմամբ, զգալի մեծական հիմնական փոփոխությունը, աղաքային զանազան դիկտատուրայում, ինֆուրմացիայի առաջ գնալ արագաշարժությանը եւ ձկնորսությանը, աղաքային ծայրահեղ աղաքային մոտ, լինել ռիսկով եւ կասարել համարձակ ձեռնարկներ՝ չունենալով անվտանգության ցանց, որն ինձ կիրկի ձայնող ման դեմքում... Այս ամենն իմ արգելափակման ինֆուրմացիայի որոնումներն են, որոնք օգնել են ինձ գոյատևել եւ որոնք դրսևորվում են նաեւ իմ ստեղծագործության մեջ:

-Որքանով ես ծանոթ Հայաստանի ժամանակակից արվեստին եւ ինչպե՞ս կզնայե՞ս:

-Գնահատել չեմ կարող, դարձապես կարող եմ դասնել իմ փորձառության մասին: Ժամանակին, շուրջ 2003-2005 թվականներին, ես փորձեցի իրական եւ հետաքրքրական կապ ստեղծել Հայաստանի Հանրապետության արվեստագետների հետ: Ես ակնկալում էի, որ այդ կապը կօգնի ինձ ավելի լավ ճանաչելու ինքս ինձ, բայց չհաջողվեց: Փորձեցի ստեղծել մի փոփոխություն նախագիծ՝ մեծ ջանքեր գործարկելով (այն ժամանակ չկար Դիմաճես, Սկայոյ կամ Չուն), բայց հետաքրքրություն չառաջացավ: Իմ հանդիպած արվեստագետներն ինձ ասացին, որ չեն կար-

խառնարանում, ինչպիսիք եվրոպան է:

-Եթե մեզ հաջողվի դուրս գալ Ադրբեջանի հետ ներկա հակամարտությունից, որը նմանակ ունի նվազեցնել եւ ոչնչացնել մեզ, աղաք, կարծում եմ, որ մեր կարողություններն ու հմտությունները, թարգմանչի, միջոցառողի, հետախույզի մեր դերը, հարմարվելու եւ նորից ու նորից սկսելու մեր կարողությունը լի են գրավիչ են աղաքային հասարակության Եվրոպայի սեւալակների համար:

Եթե մենք սկսեմք օգտագործել մեր ուժերը կողմնորոշել եւ հանդես գալ որդես մեկ միասնական թիմ՝ Հանրապետությունը եւ Հայ Սփյուռքը, կկարողանանք հաջողության հասնել: Մենք դեռ է վճռականորեն դուրս գանք այս ճակատամարտից...

«ԱԶԳ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ
Հրատարակության ԼՍ Տարի
Հրատարակիչ
«ՎԱՐՆԱ ԹԵԹԵՅԱՆ»
սոցիալ-մշակութային
հիմնադրամ
Երևան 0010, Եզնիկ Կողբացի 20/3
e-mail: azgdaily@gmail.com
www.azg.am
Գլխավոր խմբագիր
ՅԱԿՈԲ ԱԵՏԻՔԵԼԱՆ
Հասցե: Եզնիկ Կողբացի (գրվագր)
հեռ. 010 582960
Համակարգչային ծառայություն՝
«Ազգ» թերթի
Թերթի միջոցով ամբողջական թե՛ մասնակի արտատպումները տպագրվում են մասնակի միջոցով, ռադիոհեռուստատեսությամբ կամ համացանցով, առանց խմբագրության գրառում համաձայնության խստի արգելում են համաձայն ՀՀ հեղինակային իրավունքի մասին օրենքի:
Ստիպում ենք գրախօսում ու չեն վերադարձում:
«AZG» Weekly
Editor-in-chief H.AVEDIKIAN
Phone: 374 010 582960
20/3 Yeznik Koghbatsi st.,
Yerevan, Armenia, 0010

Դրա համար այսօր՝ 2022 թվականի հոկտեմբերին, կարելու է, որ Թուրքիան եւ Ադրբեջանը հեռանան ասելության եւ կործանման ճանապարհից: Որքան լի են վերջերս ստեղծված, այնքան բոլորիս ավելի լի են կարծեմա հետընթացը: Ցեղասպան մտադրությանը դեմ է վերջ տալի: Նրանց խոսքերն ու գործողությունները 180 աստիճան փոփոխության կարի ունեն: Դա անցյալ դարի հեռու-հեռու արժանություն ու վարձագիծ է: Շատ վերջում կարի չկա. նրանց արարներն արդեն ասում են ամեն ինչ...

Աշխարհի այսօրվա մարտահրավերներին մարդկությունը դիմապայի միասին՝ օգտագործելով բոլոր մշակութային ուժերը կողմնորոշում են սարքեր հնարավորությունները: Տիրելը, ճնշելը եւ էստիմոսիան դարձ